

J. de Rijk

No. 2.116

EILANDSPOLDER

**Sociaal-economische verkenning
van een ruilverkavelingsgebied
in Noord-Holland**

Juli 1978

L 26
2.116c

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek**

311209

Overzicht van verwante publikaties

No. 2.82	Wonseradeel-Zuid Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Friesland J. de Rijk; augustus 1976	Uitverkocht
No. 2.84	Nispen-Schijf Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuiden van Roosendaal Th.L. van Berkel; november 1976	Uitverkocht
No. 2.89	Eemland Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in de provincie Utrecht J. de Rijk; maart 1977	Uitverkocht
No. 2.90	Winterswijk-West Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in de Achterhoek Th.L. van Berkel en J. de Rijk; juni 1977	Uitverkocht
No. 2.98	Laren Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Gelderland J. de Rijk; september 1977	f 12,50
No. 2.108	Etten-Leur Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied tussen Breda en Roosendaal Th.L. van Berkel; februari 1978	f 15,--
No. 2.110	Echtener en Grootte Veenpolder Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in het Friese Veenweidegebied B.M. Kamphuis; april 1978	f 12,50
No. 2.117	De landbouw in het Zuidelijk Westerkwartier van Groningen B.M. Kamphuis	In bewerking
No. 2.114	De landbouw op IJsselmonde-West H.R. Oosterveld	In bewerking

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
1. ALGEMENE ORIËNTATIE	9
2. AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	12
2.1 Aantallen bedrijven	12
2.2 Bedrijfsoppervlakte	13
2.3 Grondmobiliteit	14
2.4 Bedrijfsomvang	16
2.5 Rechtsvorm van het grondgebruik, verkaveling en waterhuishouding	18
2.6 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfs- hoofden en opvolgingssituatie	21
3. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	24
3.1 Grondgebruik en produktie	24
3.2 Bedrijfstypen	26
3.3 Rundveehouderij	27
3.4 Tuinbouw	32
3.5 Overige produktiesectoren	33
3.6 Produktieomvang en arbeid (aantal sbe per man)	33
4. DE KOMENDE ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW	37
4.1 Voortgaande vermindering van het aantal bedrijven	37
4.2 Ontwikkeling in de bedrijfsoppervlakten	39
4.3 Ontwikkeling van de produktieomvang	41
4.4 Verdere stijging van de produktie per man	49
SAMENVATTING	51
BIJLAGEN	56
LITERATUUR	66

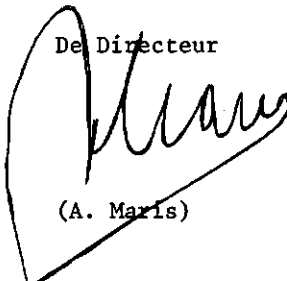
Woord vooraf

Ten behoeve van de voorbereiding van ruilverkavelingen worden door het Landbouw-Economisch Instituut sociaal-economische verkenningen samengesteld. Deze verkenningen worden verricht in opdracht van de Landinrichtingsdienst. Voor het desbetreffende gebied wordt - vanuit de ontwikkeling in een recent verleden - een beeld geschetst van de te verwachten toekomstige landbouwkundige structuur. Hiermee verkrijgt men reeds in een vroeg stadium van voorbereiding van de ruilverkaveling inzicht in de aanwezige en de te verwachten problematiek in de landbouw. In een later stadium worden deze gegevens ten behoeve van het ruilverkavelingsrapport (ex artikel 34) aangevuld met meer recente gegevens.

Het onderzoek ten behoeve van de ruilverkaveling Eilandspolder is uitgevoerd op de afdeling Structuuronderzoek. De analyse en rapportering zijn verzorgd door J. de Rijk.

Den Haag, juli 1978

De Directeur

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. Maris', is written over a diagonal line that extends from the bottom left towards the top right.

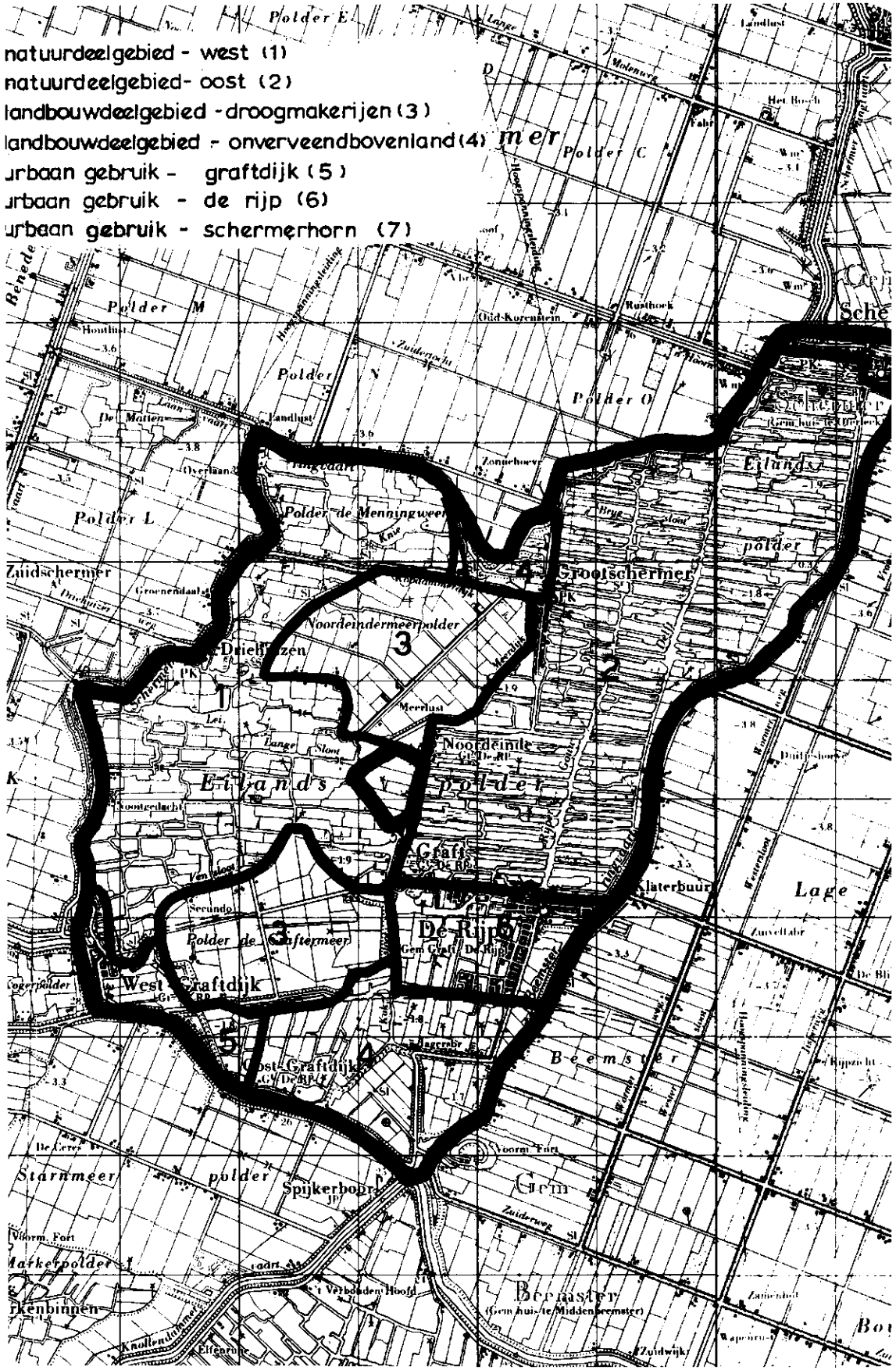
(A. Maris)

Inleiding

Deze verkenning beoogt een bijdrage te leveren tot de gedachtenvorming over de toekomstige structurele ontwikkelingen in de agrarische bedrijfstak in het gebied Eilandspolder.

De verkenning bestaat uit vier hoofdstukken en een samenvatting. Hoofdstuk 1 houdt een algemene oriëntering in. Zeer in het kort komen aan de orde ligging van het gebied, bevolking, beroepsbevolking, recreatie, bodemgesteldheid en de belangstelling voor het gebied van de zijde van de natuurbescherming. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de agrarische structuur van het gebied, te weten aantal bedrijven, oppervlakte cultuurgrond, spreiding in bedrijfsgrootte (zowel naar oppervlakte als naar omvang) en aantal arbeidskrachten op de bedrijven. In hoofdstuk 3 komen belangrijke aspecten van de bedrijfsstructuur aan de orde, zoals samenstelling van en ontwikkelingen in de produktie, bedrijfstypen en de arbeidsproduktiviteit. In hoofdstuk 4 worden de verwachtingen beschreven ten aanzien van de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw in de komende tien jaren. In de samenvatting worden de voornaamste punten bijeengebracht.

- natuurdeelgebied - west (1)
- natuurdeelgebied- oost (2)
- landbouwdeelgebied - droogmakerijen (3)
- landbouwdeelgebied - onverveendbovenland (4)
- urban gebruik - graftdijk (5)
- urban gebruik - de rijp (6)
- urban gebruik - schermerhorn (7)

1. Algemene orientatie

De Eilandspolder is gelegen in Noord-Holland tussen de Schermer en de Beemster en daarvan gescheiden door ringvaarten. Het blok is circa 2450 ha groot. Voor de begrenzing wordt verwezen naar kaart 1 1). Het gebied beslaat praktisch de gehele gemeente Graft-De Rijk, een gedeelte van de gemeente Schermer en een zeer klein gedeelte van de gemeente Jisp. Van de blokkoppervlakte behoort 65% tot Graft-De Rijk, 33% tot Schermer en slechts 2% tot Jisp. Het ruilverkavelingsgebied bestaat voor een klein gedeelte uit droogmakerijen en voor een groot gedeelte uit onverveend land. De ondergrond wordt gevormd door oude zeelei, die zich dieper dan 1,5 meter beneden maaiveld bevindt. In de droogmakerijen is het veen afgegraven en ligt de oude zeelei aan de oppervlakte. De blokkoppervlakte bestaat globaal benaderd voor twee derde uit cultuurgrond, voor een zesde uit overige gronden (voornamelijk in gebruik voor wegen, bebouwing, erven en dergelijke) en voor een zesde uit open water.

In overleg met de Landinrichtingsdienst wordt in deze verkenning onderscheid gemaakt in een tweetal natuurdeelgebieden (een westelijk en een oostelijk), een tweetal landbouwdeelgebieden (droogmakerijen en onverveend land) en een drietal "urbane" deelgebieden (ter lokalisering Graftdijk, De Rijk en Schermerhorn genoemd). De natuurdeelgebieden beslaan circa 60% van de blokkoppervlakte, de landbouwdeelgebieden 30% en de "urbane" deelgebieden 10%. Uit een globale inventarisatie van de deelgebieden (zie bijlage 2) blijken frappante verschillen. Het percentage cultuurgrond varieert van 91% in de droogmakerijen tot 57% in het oostelijk natuurdeelgebied (met ongeveer een derde open water) en tot 40% in de "urbane" deelgebieden (met ruim de helft niet-agrarisch grondgebruik). In de beide natuurdeelgebieden bestaat gemiddeld twee derde van de oppervlakte uit cultuurgrond en in de beide landbouwdeelgebieden ruim driekwart.

In het gebied liggen de woonkernen De Rijk, Graft, Noordeinde, Oost-Graftdijk, West-Graftdijk, Grootschermer, Schermerhorn en Driehuizen. De Rijk en Graft, die qua bebouwing praktisch een geheel vormen, zijn hiervan verreweg de grootste woonkern. Bovendien is hier (met name in De Rijk) van een sterke toename van de bevolking sprake, met als gevolg een relatief snellere groei van de gehele gemeente Graft-De Rijk dan gemiddeld in Noord-Holland en landelijk (zie bijlage 3). Het huidige aantal bewoners van het gebied wordt op 5000 à 6000 geraamd, waaronder twee derde in de woonkern De Rijk-Graft.

1) Opgenomen met toestemming van de Topografische Dienst; reproductie is niet toegestaan.

Hoewel de land- en tuinbouw in de Eilandspolder een belangrijke bestaansbron vormt, loopt het gedeelte van de mannelijke beroepsbevolking dat hierin werk vindt, steeds verder terug. Vooral De Rijk heeft een uitgesproken niet-agrarische beroepsstructuur. Het heeft een intensieve woon-werkrelatie met de noordelijke Zaanstreek en Amsterdam. In de Eilandspolder zelf is van industriële bedrijvigheid nauwelijks sprake.

Verblijfsrecreatie komt in het gebied slechts in beperkte mate voor. Er bevinden zich twee legale kampeerterreinen (bij Oost-Graftdijk en te Graft). Daarnaast vindt verspreid over het gebied aantasting van het landschap plaats door gebruik van perceeltjes (volgens het bestemmingsplan Graft-De Rijk bestemd voor "agrarisch gebruik met natuurbehoud") door particulieren voor starcaravans en dergelijke (zogenaamde wilde recreatie). Voor de dagrecreatie zijn in de Eilandspolder relatief weinig voorzieningen getroffen. Er zijn enkele attracties (molens, kerken, rondvaarten, hengelsport en dergelijke). Om een toenemende recreatieve druk goed te begeleiden en in de hand te houden, zullen maatregelen moeten worden getroffen. De Provinciale Planologische Dienst zal hierover aan Gedeputeerde Staten een advies uitbrengen 1).

Het gebied wordt verder hoofdzakelijk gebruikt voor de rundveehouderij. De droogmakerijen zijn, volgens een in 1971 uitgevoerde grasland-vegetatiekartering, voor grasland goed tot zeer goed geschikt. Dankzij hun betere waterhuishouding en gunstiger profielopbouw zijn ze minder gevoelig voor opbrengstdepressies en daardoor produktiever dan het onverveende land. Het onverveende land heeft een matige tot goede produktie van gras met een matige voederkwaliteit. De waterhuishouding en de profielopbouw geven aanleiding tot sterke opbrengstdepressies, waarbij vooral de hoge grondwaterstanden de oorzaak zijn van een te geringe draagkracht.

In de zestiger jaren kwamen delen van het gebied in een nieuw daglicht door een groeiende belangstelling van natuurbeschermingszijde. Dit was aanleiding het oostelijke natuurdeelgebied op het aankoopplan van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk te plaatsen. Mede dankzij de geringe ontsluiting en de hoge waterstanden zijn de beide waterrijke natuurdeelgebieden namelijk van grote betekenis als broed- en voedselgebied voor weiden en watervogels. Inmiddels was einde 1976 reeds 785 ha ten behoeve van de natuurbescherming aangekocht, waaronder 616 ha cultuurgrond. Verreweg de grootste aangekochte oppervlakte ligt in het oostelijk deel, waar reeds praktisch alle cultuurgrond door het Staatsbosbeheer werd aangekocht. In het westelijk deel koopt de Stichting "Het Noordhollands Landschap" aan. In de beide natuurdeelgebieden maken de ten behoeve van de natuurbescherming aangekochte gronden

1) Ontleend aan het Voorbereidingsrapport van de ruilverkaveling Eilandspolder; Dienst Landinrichting Noord-Holland, november 1976.

reeds ongeveer twee derde van alle cultuurgrond uit. De aankopen hadden vrij regelmatig gespreid over de laatste 10 tot 15 jaar plaats, in de meest recente jaren kon evenwel weinig worden bijgekocht. Veelal is bij aankoop de grond weer verpacht aan de eigenaar van wie gekocht werd. De pachtprijs is in het algemeen laag, namelijk circa 50 gulden per ha. De Stichting heeft nagenoeg al haar grond en het Staatsbosbeheer het grootste gedeelte met een meerjarig contract verpacht. De Stichting verpacht veelal zonder beperkingen in de bedrijfsvoering, het Staatsbosbeheer daarentegen verpacht onder beding dat geen voorjaarsbewerkingen worden uitgevoerd, dat pas na 15 juni wordt gemaaid en dat de bemesting enigszins wordt aangepast.

Vele voormalige eigenaren pachten nu hun grond. Bij verpachting probeert men zo te ruilen dat boeren de grond beter bij elkaar krijgen. Het beleid van zowel het Staatsbosbeheer als de Stichting is er momenteel op gericht de grond die pachtvrij komt voor één jaar te verpachten, ten einde meer vrijheid van handelen te krijgen. Dit proces verloopt evenwel traag. Het Staatsbosbeheer heeft inmiddels een klein gedeelte van haar grond zelf in exploitatie genomen (met eigen koeien, met loonwerkers, met maaien door boeren "om niet"). Deze eigen exploitatie (op botanisch interessante gronden) zal waarschijnlijk iets toenemen.

De Eilandspolder behoort niet tot een gebied waarvoor een streekplan van kracht is. Wel ligt het in de bedoeling het gebied te zijner tijd op te nemen in het te wijzigen streekplan Noord-Kennemerland. In 1968 reeds is door Gedeputeerde Staten een werkgroep ingesteld die conform haar opdracht een structuurschets voor de Eilandspolder opstelde. De hierin aangegeven indicatieve bestemmingen lopen parallel met de in Noord-Holland gehanteerde zogenaamde ontwerp-herziene lijst van de natuurgebieden en ook ten dele met de uitgangspunten van het rapport "De Landinrichting van de Eilandspolder als vogelreservaat" uit 1972. Dit houdt in dat aan grote delen van de Eilandspolder die tot nu toe een bestemming "agrarische doeleinden" hadden de bestemming "agrarisch gebruik en natuurbehoud" zijn toegedacht 1). De in deze verkenning gehanteerde indeling van de Eilandspolder, waarbij natuurdeelgebieden en landbouwdeelgebieden zijn onderscheiden, sluit hierop aan. De beperkingen die hieruit voortvloeien en die in het voorgaande reeds ter sprake kwamen, dragen er, samen met de slechte ontsluiting en verkaveling, de hoge waterstand en de ongunstige situatie ten aanzien van de bedrijfsgebouwen, toe bij dat in grote delen van het gebied de landbouwkundige produktieomstandigheden verre van gunstig zijn.

1) Inmiddels zijn de natuurdeelgebieden planologisch beschermd door gemeentelijke voorbereidingsbesluiten, voorzien van een stelsel van aanlegvergunningen.

2. Agrarisch-structurele aspecten

De ontwikkeling van de agrarische structuur wordt in het algemeen gekenmerkt door een vermindering van het areaal cultuurgrond, van het aantal bedrijven en van het aantal werkers op de bedrijven. De ontwikkeling in de produktieomvang loopt meer uiteen. In het volgende wordt beschreven hoe het hieromtrent in dit gebied is. Peiljaren zijn hierbij 1970 en 1975 1).

2.1 Aantallen bedrijven

De bedrijven worden onderscheiden in hoofdberoepsbedrijven (A en B bedrijven) en nevenbedrijven (C en D bedrijven). In bijlage 1 wordt deze indeling toegelicht. De hoofdberoepsbedrijven vormen voor de land- en tuinbouw de belangrijkste categorie. Op deze bedrijven hangt het bestaan hoofdzakelijk (meestal uitsluitend) van het eigen agrarische bedrijf af.

Tabel 2.1 Bedrijven naar beroepsgroep

	Aantal bedrijven		Ha cultuurgrond 1)	
	1970	1975	1970	1975
Hoofdberoepsbedrijven	107	83	1437	1376
Nevenbedrijven 2)	19	15	82	81
Totaal 2)	126	98	1519	1457

1) Gemeten maat. 2) Exclusief bedrijven met minder dan 10 sbe.

In 1975 was 85% van de geregistreerde bedrijven hoofdberoepsbedrijf (met 94% van de geregistreerde cultuurgrond). In de periode 1970-1975 is hun aantal afgenomen van 107 tot 83, of wel met gemiddeld 5% per jaar 2). Dit is, vergeleken met andere gebieden,

- 1) De gegevens in dit en het volgende hoofdstuk zijn gebaseerd op de landbouw(mei)tellingen en hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven in het blok (het criterium is daarbij de woonplaats van het bedrijfshoofd) en op de cultuurgrond die deze bedrijfshoofden in gebruik hebben. De oppervlakte cultuurgrond van het blok is hiermee niet bepaald. Bij de metingen worden namelijk kleine bedrijfjes (kleiner dan 10 sbe) buiten beschouwing gelaten en valt ook het grondgebruik in het blok van buiten het blok wonenden buiten de waarneming. Anderzijds is wel meegeteld het grondgebruik buiten het blok van in het blok wonenden. Het voorgaande geldt eveneens ten aanzien van de deelgebieden.
- 2) In het blok Waterland met 3,6% per jaar en landelijk met 2,8% per jaar.

een uitzonderlijk snelle vermindering. De vermindering was bijzonder sterk in de natuurdeelgebieden (circa 6% per jaar, tegen 5% per jaar in de "urbane" gebieden en slechts 3% per jaar in de landbouwdeelgebieden).

Er veranderden relatief veel jongere boeren van beroep (jaarlijks 2,5% tegen landelijk circa 1% van de jongere bedrijfshoofden). De andere hoofdoorzaak van de sterke vermindering van het aantal bedrijven, was het relatief geringe aantal opvolgers. Van de 17 bedrijven waar oudere bedrijfshoofden hun beroep beëindigden, zijn er 6 door een opvolger (waaronder 5 zoons) als hoofdberoepsbedrijf voortgezet. Vergeleken met landelijke cijfers is dit een laag opvolgingspercentage. De bedrijven die verdwenen, hetzij door beroepsverandering van het bedrijfshoofd of doordat er geen opvolger was, hadden een vrij slechte structuur (weinig grond, geringe productieomvang).

Naast hoofdberoepsbedrijven komen er bedrijven voor waar het bedrijfshoofd geen beroep meer uitoefent (vaak rustende agrariërs) of de land- of tuinbouw als nevenberoep heeft. Dit betrof in 1975 slechts 15 bedrijven (4 D bedrijven en 11 C bedrijven).

2.2 Bedrijfsoppervlakte

Gezamenlijk hadden de geregistreerden in 1975 1457 ha cultuurgrond in gebruik, dat is 62 ha minder dan de in 1970 in het blok wonende geregistreerden in gebruik hadden. Deze vermindering is voornamelijk het gevolg van een afname van de geregistreerde grond in twee deelgebieden, namelijk het "urbane" gebied De Rijp en het oostelijk natuurdeelgebied (zie bijl. 4). Bij hoofdberoepsbedrijven hoorde in 1975 1376 ha 1).

Tabel 2.2 Bedrijfsoppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven

	Bedrijven				Percentages cultuurgrond	
	aantallen		percentages		1970	1975
	1970	1975	1970	1975		
Tot 5 ha	22	14	20	17	4	3
5 - 10 ha	17	14	16	17	9	7
10 - 15 ha	25	14	23	17	21	13
15 - 20 ha	18	7	17	8	21	9
20 - 30 ha	20	24	19	29	32	41
Vanaf 30 ha	5	10	5	12	13	27
Totaal	107	83	100	100	100	100

- 1) Genoemde oppervlakten - ook in het vervolg - zijn steeds de oppervlakten cultuurgrond in gemeten maat ofwel de beteelbare oppervlakten. Dit in tegenstelling tot de oppervlakten cultuurgrond in kadastrale maat welke, behalve de cultuurgrond gemeten maat, nog de oppervlakten van de sloten en de niet verharde wegen omvatten die de beteelbare oppervlakten doorsnijden en begrenzen.

In 1975 was 34% van de hoofdberoepsbedrijven kleiner dan 10 ha, 25% van 10 tot 20 ha, 29% van 20 tot 30 ha en 12% minstens 30 ha. In bijlage 4 is de bedrijfsoppervlaktestructuur uitvoeriger dan in tabel 2.2 weergegeven. Het aantal bedrijven kleiner dan 20 ha nam sterk af, terwijl het aantal bedrijven van minstens 20 ha toenam. Hierdoor steeg de oppervlakte van de bedrijven van minstens 20 ha ten opzichte van de totale cultuurgrond van 45% in 1970 tot 68% in 1975. De stijging van de gemiddelde bedrijfs grootte met ruim 3 ha kwam tot stand doordat de verdwenen bedrijven dooreengenomen klein waren (10,2 ha) en de voortgezette bedrijven van 14,4 ha tot 16,7 ha werden vergroot.

De bedrijfsoppervlaktestructuur in de deelgebieden loopt sterk uiteen, waarbij evenwel in aanmerking moet worden genomen dat er grote verschillen in de bedrijfsstructuur tussen de deelgebieden bestaan. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte in 1975 was in elk van de natuurdeelgebieden 18 ha, in de droogmakerijen (met eveneens praktisch alleen grasland) 25 ha, op het onverveende land (met relatief veel tuinbouw) slechts 13 ha en in de "urbane" gebieden 10 ha.

2.3 Grondmobiliteit

Onder de grondmobiliteit wordt verstaan het grondverkeer tussen gebruikers. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen het grondverkeer in ruime zin, het "vrije" grondverkeer en het grondverkeer in enge zin. Het grondverkeer in ruime zin heeft betrekking op alle grond waarvan het gebruik in andere handen overgaat, dus zowel op grond die bij een bedrijfsoverdracht naar een ander gaat als grond die bij bedrijfsverkleining of bedrijfsopheffing vrijkomt. Een gedeelte van dit grondverkeer vindt plaats tussen vader en (schoon)zoon bij opvolging. Deze grond is niet door anderen te verwerven. Het "vrije" grondverkeer omvat daarom alle grond die van gebruiker wisselt exclusief het grondverkeer bij bedrijfsoverdracht van vader op (schoon)zoon. Bij het grondverkeer in enge zin worden alle bedrijfsoverdrachten buiten beschouwing gelaten, dit begrip slaat dus op grond die van gebruiker wisselt bij verkleining of opheffing van bedrijven.

Het grondverkeer in de Eilandspolder was vrij omvangrijk, vooral het "vrije" grondverkeer (dus de grond die voor "derden" vrijkomt). In tabel 2.3 wordt een overzicht gegeven van het grondverkeer in de periode 1970-1975 ¹⁾. Het totale grondverkeer omvatte 432 ha, het "vrije" grondverkeer 346 ha en het grondverkeer in enge zin 318 ha. Gerekend naar de 1519 ha van alle bedrijven in 1970, was het "vrije" grondverkeer hier 23%. Tot dit grondverkeer,

1) Aangezien alleen de oppervlakten in deze jaren worden vergeleken, valt hierbij een - waarschijnlijk klein - deel van het grondverkeer buiten de waarneming.

groot 346 ha, behoorde slechts 28 ha bedrijfsoverdracht aan niet-familieleden. Van het grondverkeer in enge zin was driekwart aanbod bij bedrijfsopheffing en een kwart door bedrijfsverkleining. Van de 25 hoofdberoepsbedrijven die als hoofdberoepsbedrijf verdwenen (met in 1970 254 ha) werden er 21 opgeheven (met in 1970 196 ha) en werden er 4 nevenbedrijf (met in 1970 58 ha waarvan tot 1975 42 ha werd aangehouden). Bij het verdwijnen als hoofdberoepsbedrijf werd derhalve 83% van de oppervlakte losgelaten en slechts 17% aangehouden.

Tabel 2.3 Grondverkeer (in ha cultuurgrond) in de periode 1970-1975

	Totaal	Groep bedrijven	
		hoofdberoeps- bedrijven	neven- bedrijven
<u>Uitgangspositie in 1970</u>	1519	1437	82
<u>Grondafstand:</u>			
bedrijfsoverdracht aan familie	86	86 1)	-
bedrijfsoverdracht aan vreemden	28	28	-
bij bedrijfsopheffing 2)	243	196	47
bij bedrijfsverkleining (in zelfde groep gebleven)	59	48	11
bij bedrijfsverkleining (over naar andere groep)	16	16	-
<u>Grondafstand totaal</u>	432	374	58
<u>Grondaanvaarding:</u>			
bedrijfsoverdracht	114	114	-
bij bedrijfsstichting 3)	19	6	13
bij bedrijfsvergroting (in zelfde groep gebleven)	237	235	2
bij bedrijfsvergroting (over naar andere groep)	-	-	-
<u>Grondaanvaarding totaal</u>	370	355	15
<u>Administratieve mutaties 4)</u>	.	-42	+42
<u>Eindpositie in 1975</u>	1457	1376	81

1) Bij 18 ha tevens overgang tot nevenbedrijf.

2) En verdwijnen uit de registratie.

3) En verschijnen in de registratie.

4) Grond die buiten het grondverkeer om in de andere groep belandde, namelijk doordat 4 "hoofdberoepers" "nevenberoepers" werden.

Het reeds geconstateerde aanzienlijke "vrije" grondverkeer hangt dus nauw samen met de snelle vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven en het patroon bij het verdwijnen als hoofdberoepsbedrijf (waarbij een relatief groot gedeelte van de grond wordt losgelaten). Hoewel op nevenbedrijven het grondaanbod relatief veel groter is en de grondverwerving geringer, bleef de oppervlakte van nevenbedrijven gelijk door de oppervlakte die buiten het grondverkeer om in deze categorie belandt.

Bedrijven die hoofdberoepsbedrijf bleven zijn enerzijds met 48 ha verkleind en hebben anderzijds 235 ha verworven. In bijlage 5 is het grondverkeer met betrekking tot deze groep bedrijven weergegeven. De bedrijven van eertijds minder dan 10 ha werden per saldo vergroot met gemiddeld minder dan 1 ha per bedrijf, de bedrijven van 10 tot 20 ha met 3 à 4 ha en de bedrijven van eertijds minstens 20 ha met 2 à 3 ha. Gezien de kleine aantallen bedrijven per grootteklasse moet hierin niet zonder meer een vast patroon worden gezien.

Tabel 2.4 Oppervlakteveranderingen van - in beide jaren - hoofdberoepsbedrijven

1970-1975	Aantal bedrijven 1)	Aantal vergroot c.q. verkleind met ... ha					
		1-3	3-5	5-7	7-10	10-15	15 e.m.
Vergroot	40	14	9	4	8	3	2
Verkleind	14	8	4	1	-	-	1

1) Totaal 82, waarvan 28 zonder veranderingen van 1 ha en meer.

Hoewel het in hoofdzaak om betrekkelijk kleine bedrijfsvergrotingen en -verkleiningen gaat, werd toch een dertiental bedrijven met meer dan 7 ha vergroot en veranderde de bedrijfsoppervlakte in zes gevallen met minstens 10 ha.

2.4 Bedrijfsomvang

De omvang van de bedrijven wordt uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden (sbe). Het aantal sbe geeft globaal de omvang van een bedrijf of een bedrijfsonderdeel aan. In 1975 moest een bedrijf minimaal een omvang van circa 120 standaardbedrijfseenheden hebben om tot een efficiënte bedrijfsvoering te kunnen komen op een éénmansbedrijf.

Tabel 2.5 Totale produktie en gemiddelde produktie (in sbe) per bedrijf en per ha

	Aantal sbe		Gemiddelde produktie			
	1970	1975	per bedrijf		per ha 1)	
			1970	1975	1970	1975
Hoofdberoepsbedrijven	10167	10952	95	132	6,9	7,9
Nevenbedrijven	416	425	22	28	4,8	5,0
Alle bedrijven	10583	11377	84	116	6,8	7,7

1) Exclusief intensieve veehouderij.

De toename van de produktieomvang in de Eilandspolder verloopt traag. Tussen 1970 en 1975 was er gemiddeld genomen een groei van 1,5% per jaar, terwijl landelijk deze toename 2,3% was. De rundveehouderij nam landelijk in deze periode met jaarlijks gemiddeld 2,5% toe. De lichte uitbreiding van de produktie in de Eilandspolder had plaats in de rundveehouderij en de tuinbouw. Akkerbouw en intensieve veehouderij welke overigens in dit gebied van zeer weinig betekenis zijn, werden ingekrompen.

De geringe produktietoename in de Eilandspolder berust op vrij sterk uiteenlopende ontwikkelingen in de deelgebieden. In het oostelijk natuurdeelgebied werd de produktie sterk (met 2,8% per jaar) verminderd, in de "urbane" gebieden bleef ze gelijk, in het westelijke natuurdeelgebied werd ze enigszins (met 1,7% per jaar) uitgebreid en in de landbouwdeelgebieden had een forse groei plaats (in de droogmakerijen van 5,5% per jaar en op het onverveend land met 4.3% per jaar).

Doordat de produktie enigszins werd uitgebreid en doordat er een groot aantal kleine bedrijven wegvielen, neemt de gemiddelde bedrijfsomvang sterk toe (in de periode 1970-1975 met circa 7% per jaar, landelijk met circa 5,5% per jaar en in het gebied Waterland met circa 4% per jaar). Deze toename is te danken aan het wegvallen van vele kleine bedrijven, aan overname van grond door de bedrijven die bleven en aan intensivering op de bedrijven die bleven. De bedrijven die wegvielen hadden gemiddeld een bedrijfsoppervlakte van 10,2 ha en een produktieomvang van 79 sbe. De bedrijven die bleven hebben hun oppervlakte vrij sterk weten uit te breiden (in 1970 gemiddeld 13,4 ha, in 1975 16,6 ha) en groeiden van gemiddeld 100 sbe in 1970 tot 129 sbe in 1975, een vrij sterke groei derhalve. Dit betekent een intensivering van het aantal sbe per ha van 6,9 in 1970 tot 7,9 in 1975.

Ondanks deze relatief forse groei bleef de gemiddelde bedrijfsomvang van 132 sbe in 1975 iets beneden het landelijke gemiddelde van circa 140 sbe, al was ze belangrijk hoger dan in het gebied Waterland (109 sbe). Ten opzichte van het gemiddelde van 132 sbe komt de gemiddelde bedrijfsomvang in de landbouwdeelgebieden veel hoger uit (176 sbe), in de natuurdeelgebieden en de "urbane" gebieden lager (117, respectievelijk 113 sbe).

Tabel 2.6 Bedrijfsomvang van de hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven		Percentage bedrijven		Percentage cultuurgrond	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
Tot 50 sbe	19	13	18	15	8	4
50 - 90 sbe	42	18	39	22	33	16
90 - 130 sbe	27	18	25	22	31	25
130 - 190 sbe	11	16	10	19	16	23
190 - 250 sbe	6	9	6	11	9	19
Vanaf 250 sbe	2	9	2	11	3	13
Totaal	107	83	100	100	100	100

Bij de vermindering van het aantal kleine bedrijven en de toeneming van het aantal relatief grote bedrijven, lag het keerpunt in de periode 1970-1975 ongeveer bij 120 sbe (en in oppervlakte ongeveer bij 20 ha). In 1975 had evenwel nog ongeveer de helft van de bedrijven een omvang kleiner dan 120 sbe, terwijl een bedrijf globaal deze omvang moet hebben om een redelijk inkomen aan één arbeidskracht te bieden 1). De bedrijven die hiertoe wel de mogelijkheid boden, leverden samen circa twee derde van de agrarische produktie en besloegen ongeveer 60% van de oppervlakte cultuurgrond.

2.5 Rechtsvorm van het grondgebruik, verkaveling en waterhuishouding

Gezien het voorgaande ligt het voor de hand dat in de Eilandspolder een hoog percentage van de grond wordt gepacht (gemiddeld 71% terwijl dit landelijk ongeveer 44% is) en eveneens dat de eigendom-pachtverhouding in de deelgebieden uiteenloopt.

Relatief hoog is het percentage pachtland op de bedrijven van 30 ha en meer, op de vollegrondstuinbouwbedrijven en in het oostelijke natuurdeelgebied, relatief laag is dit percentage op de bedrijven van 10 tot 30 ha en in de droogmakerijen. Het hoge percentage pachtland op de vollegrondstuinbouwbedrijven moet in verband worden gezien met de belangrijke teelt van bollen (zogenaamde reizende bollenkraam), het hoge percentage pachtland in het oostelijke natuurdeelgebied met de grondverwervingsactiviteiten van natuurbeschermingsorganisaties.

1) Deze norm is ontleend aan het Landbouw-Economisch Bericht 1977 van het LEI.

Groepen hoofdberoepsbedrijven naar percentage gepachte grond in 1975

Bedrijven kleiner dan 5 ha	76%
Bedrijven van 5 tot 10 ha	69%
Bedrijven van 10 tot 30 ha	62%
Bedrijven vanaf 30 ha	93%
<hr/>	
Bedrijven in het westelijke natuurdeelgebied	67%
Bedrijven in het oostelijke natuurdeelgebied	84%
Bedrijven in de droogmakerijen (landbouwdeelgebied)	63%
Bedrijven op onverveend bovenland (landbouwdeelgebied)	76%
Bedrijven in de drie "urbane" gebieden	77%
<hr/>	
Rundveehouderijbedrijven	70%
Vollegrondstuinbouwbedrijven	86%
Tuinbouwbedrijven met glas 1)	29%

De verkavelingssituatie is ongunstig. Het gebied heeft grotendeels een nog uit de ontginningsperiode stammende kavelstructuur. De veehouderijbedrijven bestonden in 1975 gemiddeld uit 5 kavels en de tuinbouwbedrijven uit gemiddeld 3 kavels 2). In tabel 2.7 is de verkaveling in 1975 uitvoerig weergegeven. De verkavelingssituatie is met name ongunstig voor de grootste categorie bedrijven, namelijk de veehouderijbedrijven. Voor de moderne melkveehouderij is het immers van belang dat de verkaveling thuis melken mogelijk maakt en dat de bedrijfsgebouwen in alle jaargetijden voor een melktankauto bereikbaar zijn. Het eerste punt vereist dat ten minste circa 60% van de grond bij de gebouwen is gelegen waarbij uiteraard de totale bedrijfsoppervlakte niet te klein moet zijn (zomerstalvoeding zal dit slechts incidenteel - en dan nog tijdelijk - kunnen ondervangen). Een meerderheid van de veehouderijbedrijven heeft onvoldoende grond bij de bedrijfsgebouwen 3). Bovendien is een gedeelte slechts varend te bereiken. De verkaveling is relatief het gunstigst in de droogmakerijen (gemiddeld 2,5 kavels van 10 ha) en het ongunstigst in het oostelijke natuurdeelgebied (gemiddeld 7 à 8 kavels van 2,5 ha).

- 1) Dit betreft slechts enkele hectares.
- 2) Volgens het criterium van het CBS, waarbij onder een kavel wordt verstaan een stuk cultuurgrond dat behoort tot een bedrijf en dat rondom omsloten wordt door land van een ander.
- 3) Volgens een opgave van de Landinrichtingsdienst bedraagt het aandeel van de huiskavel gemiddeld 32% van de totale oppervlakte cultuurgrond, welke verhouding het ongunstigst is op de bedrijven die kleiner zijn dan 10 ha. Hierbij dient opgemerkt dat voor tuinbouwbedrijven met voornamelijk bollenteelt de eisen ten aanzien van de verkaveling geheel anders liggen.

Tabel 2.7 Verkaveling in 1975

Hoofdberoepsbedrijven	Aantal bedrijven						Gemiddeld(e)	
	bestaande uit kavels						aantal kavels per bedrijf	kavel-grootte in ha 1)
	totaal	1	2	3/4	5/9	10/14		
Tot 5 ha	14	7	3	3	1	-	1,9	1,4
5 - 10 ha	14	-	5	5	3	1	3,9	1,8
10 - 20 ha	21	7	6	3	2	2	3,7	3,9
20 - 30 ha	24	4	9	2	2	4	5,9	4,0
Vanaf 30 ha	10	-	-	4	4	1	7,0	5,4
Totaal	83	18	23	17	12	8	4,5	3,7
Natuurdeelgebied West	22	5	7	4	3	3	3,6	4,9
Natuurdeelgebied Oost	15	2	2	3	2	3	7,6	2,4
Landbouwdeelgebied droogmakerijen	15	3	7	3	2	-	2,5	9,7
Landbouwdeelgebied onverveend land	8	-	4	3	1	-	3,3	3,9
"Urbane" gebieden	23	8	3	4	4	2	4,9	2,2
Veehouderijbedrijven	58	12	18	7	9	7	5,0	4,2
waarvan met ligboxen	4	-	-	2	2	-	4,3	8,5
Tuinbouwbedrijven	21	5	4	9	2	1	3,1	1,6
Overige bedrijven	4	1	1	1	1	-	3,0	4,4
Blijvers	56	10	15	13	9	5	4,8	4,0
Twijfelaars	8	2	2	2	1	1	3,8	3,9
Wijkers	19	6	6	2	2	2	3,7	2,5

1) Cultuurgrond in gemeten maat.
Bron: CBS Landbouwtelling 1976.

De tot diep in het voorjaar optredende hoge waterstanden hebben een negatieve invloed op de draagkracht en veroorzaken daarvoor vooral in natte zomers sterke opbrengstdepressies. In het oostelijke natuurdeelgebied en delen van het westelijke natuurdeelgebied en van het "urbane" gebied Graftdijk kunnen deze tot 40 à 50% oplopen. Iets minder ongunstig is de waterhuishouding in de zuidelijke droogmakerij (de Graftermeer), waar als gevolg van wateroverlast opbrengstdervingen van 20 tot 30% voorkomen. Naast gebieden met wateroverlast komen voorts gebieden met droogtegevoeligheid en wisselvochtigheid voor, die voornamelijk worden veroorzaakt door een ongunstige profielopbouw. Dit doet zich vooral voor in het westen en zuidwesten van de Eilandspolder (het westelijke natuurdeelgebied, het "urbane" gebied Graftdijk en op het onverveende land), waar de opbrengstdepressie al naar gelang de weersgesteldheid in het groeiseizoen kan variëren van 10 tot 40%. Gunstiger is de situatie in de noordelijke droogmakerij (de Noordeindermeer), die een vrijwel optimale waterhuishouding heeft 1).

2.6 Arbeidsbezetting, leeftijd van de bedrijfshoofden en opvolgingssituatie

Het aantal mannelijke vaste arbeidskrachten op de bedrijven daalde in de periode 1970-1975 met gemiddeld 4,4% per jaar, iets minder dan het aantal bedrijven (5%) wat vrij uitzonderlijk is. Hierdoor werd de gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf van 1,30 man in 1970 1,34 man in 1975.

Tabel 2.8 Aantalsontwikkeling naar categorieën arbeidskrachten 1)

	1970		1975		Index
	aantal	%	aantal	%	
Bedrijfshoofden	116	83	91	82	78
Zoons	22	16	19	17	86
Overige gezinsleden	1	1	1	1	100
Totaal	139	100	111	100	80

1) Regelmatig op de bedrijven werkzame mannelijke arbeidskrachten.

Werknemers met een vast dienstverband waren reeds in 1970 niet op de bedrijven aanwezig. Ten opzichte van de situatie in 1970 is het percentage eenmansbedrijven iets afgenomen (van 72 tot

1) Deze globale beschrijving van de waterhuishoudkundige situatie is ontleend aan het voorbereidingsrapport van de ruilverkaveling Eilandspolder (november 1976).

69) en is het aandeel van meewerkende zoons in de arbeidsbezetting praktisch stabiel gebleven. In 1970 werkten 22 zoons op de bedrijven mee: 16 van hen deden dit in 1975 nog, 5 werden bedrijfshoofd en één veranderde van beroep. Sedertdien zijn 3 zoons mee gaan werken.

Tabel 2.9 Arbeidsbezetting naar deelgebieden

	Aantal bedrijven		Aantal arbeidskrachten per 100 bedrijven	
	1970	1975	1970	1975
Natuurdeelgebieden	50	37	124	127
waarvan westelijk	29	22	117	109
waarvan oostelijk	21	15	133	153
Landbouwdeelgebieden	27	23	148	157
waarvan droogmakerijen	17	15	141	140
waarvan onverveend land	10	8	160	188
"Urbane" gebieden	30	23	123	122
Blok	107	83	130	134

In de landbouwdeelgebieden was zowel in 1970 als in 1975 de arbeidsbezetting gemiddeld het hoogst (in 1975 157 arbeidskrachten per 100 bedrijven), in de natuurdeelgebieden en de zogenaamde urbane deelgebieden is deze lager en op ongeveer gelijk niveau. Een lage gemiddelde arbeidsbezetting hebben de rundveehouderijbedrijven en een hoge de tuinbouwbedrijven.

Tabel 2.10 Leeftijdsopbouw en opvolgingssituatie

Leeftijd bedrijfs- hoofd	Bedrijfshoofden 1)				Aantal bedrijfshoofden in 1975 vanaf 55 jaar	
	1970		1975		met op- volger	zonder opvolger
	aantal	%	aantal	%		
Tot 40 jaar	27	25	17	20		
40 - 50 jaar	31	29	27	33		
50 - 55 jaar	17	16	11	13		
55 - 60 jaar	15	14	13	16	5	8
Vanaf 60 jaar	17	16	15	18	9	6
Totaal	107	100	83	100	14	14

1) Bij meerdere per bedrijf is hierbij de oudste gerekend.

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden is sedert 1970 enigszins gewijzigd. In 1970 was de gemiddelde leeftijd 48 jaar en in 1975 50 jaar. Voor boeren en tuinders was dit ongeveer gelijk. In 1975 was 47% minstens 50 jaar, wat gelijk is aan het landelijke gemiddelde. Het percentage bedrijfshoofden van minstens 55 jaar (waar globaal gezien de komende tien jaren de opvolging aan de orde komt) steeg van 30% in 1970 tot 34% in 1975.

De helft van de oudere bedrijfshoofden had een opvolger in eigen kring (zoon of schoonzoon) 1). De opvolgingssituatie verschilt hierdoor aanzienlijk met die over de afgelopen vijf jaren, waarin namelijk 29% van de ouderen bij beroepsbeëindiging door een zoon of schoonzoon werd opgevolgd. Onder de oudere boeren hadden er meer een opvolger dan onder de oudere tuinders. De hoogte van dit gemiddelde opvolgingspercentage in de Eilandspolder is opmerkelijk vergeleken met het ruilverkavelingsgebied Waterland (waar te zelfder tijd ruim een derde van de ouderen een opvolger had) en landelijk (40%) 2).

Tabel 2.11 Leeftijden en opvolgingssituatie in 1975 naar deelgebieden

	Aantal bedrijfshoofden			to- taal
	tot 55 jaar	van 55 jaar en ouder met op volger 1)	zonder opvolger	
Natuurdeelgebieden	23	7	7	37
waarvan westelijk	17	2	3	22
waarvan oostelijk	6	5	4	15
Landbouwdeelgebieden	14	6	3	23
waarvan droogmakerijen	11	3	1	15
waarvan onverveend land	3	3	2	8
"Urbane" gebieden	18	1	4	23
Blok	55	14	14	83

1) Bij meerdere per bedrijf is hierbij de oudste gerekend.

Het oostelijke natuurdeelgebied en het onverveende land zijn gebieden met relatief veel oudere bedrijfshoofden en bovendien de gebieden met de hoogste percentages oudere bedrijfshoofden zonder opvolger. Relatief veel jongere bedrijfshoofden hebben het westelijke natuurdeelgebied en de droogmakerijen. Laatstgenoemde landbouwgebied heeft relatief het geringste aantal oudere bedrijfshoofden zonder opvolger.

1) Waarbij de mogelijkheid niet moet worden uitgesloten dat een enkele opvolger alsnog zal afvloeien.

2) Afgeleid van de landbouwtelling (mei) 1976 van het CBS.

3. Bedrijfsstructurele aspecten

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling op de bedrijven aan de orde. Eerst wordt stilgestaan bij de samenstelling en het verloop van de agrarische produktie, vervolgens bij de structuur van de bedrijven (bedrijfstypen). De voornaamste produktiesectoren zijn de rundveehouderij en de tuinbouw. De ontwikkelingen daarin en in de andere aanwezige produktiesectoren worden beschreven. Hierna volgt een globale benadering van de arbeidsproductiviteit (produktie per man). Het aantal sbe per man kan gezien worden als een maatstaf voor de mogelijkheden om een inkomen te verkrijgen.

3.1 Grondgebruik en produktie

De cultuurgrond in het gebied wordt hoofdzakelijk als grasland gebruikt. In 1970 was 89% en in 1975 93% grasland. De overige cultuurgrond is overwegend tuinland. De relatieve toename van het areaal grasland ging ten koste van zowel het tuinland als het bouwland. De bedrijven met tuinland liggen hoofdzakelijk in de omgeving van De Rijp en op het onverveende land ten zuiden van deze kern. Gebieden met een zeer hoog percentage grasland en een produktie die in hoge mate de rundveehouderij betreft, zijn de beide natuurdeelgebieden, het landbouwdeelgebied de droogmakerijen en het "urbane" gebied Graftdijk.

Tabel 3.1 Produktie in de bedrijfstakken

	Produktieomvang				Index
	in sbe		in %		
	1970	1975	1970	1975	
Hoofdberoepsbedrijven:					
rundveehouderij	6470	7280	64	66	113
tuinbouw	3010	3260	29	30	108
akkerbouw	480	300	5	3	63
intensieve veehouderij	210	110	2	1	52
totaal	10170	10950	100	100	108
Nevenbedrijven	410	430	.	.	105
Alle bedrijven	10580	11380	.	.	108

In 1975 maakte de rundveehouderij 66%, de tuinbouw 30%, de akkerbouw 3% en de intensieve veehouderij 1% van de produktie uit. De verhouding loopt naar bedrijfsoppervlakteklassen sterk uiteen.

Tabel 3.2 Produktieverloop naar deelgebieden

Hoofdberoeps- bedrijven	Produktieomvang in sbe 1)										Cultuurgrond in ha				Aantal sbe per 100 ha				
	rundvee- houderij		tuinbouw		akker- bouw		verede- ling		totaal		'70	'75	in-	in-	'70	'75	in-	in-	
	'70	'75	in-	in-	'70	'75	'70	'75	'70	'75	in-	in-	dex	dex	'70	'75	in-	in-	
Natuurdeelgeb.:	3252	3338	103	763	774	101	193	98	198	100	4402	4313	98	697	664	95	632	650	103
westelijk	1851	1999	108	226	326	144	59	55	87	33	2219	2415	109	385	389	101	576	623	108
oostelijk	1401	1339	96	537	448	83	134	43	111	67	2183	1898	87	312	275	88	700	690	99
Landbouwgeb.:	2262	2877	127	853	1140	134	51	18	11	12	3179	4048	127	476	472	99	668	858	128
droogmakerijen	1772	2385	135	18	-	-	51	18	-	-	1843	2403	130	364	370	102	506	649	128
onverveende l.	490	492	100	835	1140	137	-	-	11	12	1336	1645	123	112	102	91	1193	1613	135
"Urbane" geb.:	959	1065	111	1392	1340	96	233	187	6	2	2586	2591	100	264	242	92	980	1071	109
Grafdijk	274	332	121	-	-	-	-	-	-	-	274	332	121	52	62	119	527	535	102
De Rijp	354	273	77	1185	1061	90	183	131	6	-	1725	1463	85	133	87	65	1297	1681	130
Schermerhorn	331	460	139	207	279	135	50	56	-	2	587	796	136	79	93	118	743	856	115
Het blok	6473	7280	113	3008	3254	108	477	303	215	114	10167	10952	108	1437	1376	96	708	796	112

1) Behoudens kleine afrondingsverschillen.

In de klassen kleiner dan 10 ha maakte de tuinbouw vier vijfde van de produktieomvang uit, in de klassen vanaf 15 ha was de rundveehouderij praktisch de enige produktie, terwijl de klasse 10 tot 15 ha als het ware een overgangsklasse was (met bijna twee derde rundveehouderij en bijna een derde tuinbouw).

De rundveehouderij en de tuinbouw namen in het algemeen in omvang toe, terwijl de akkerbouw en de intensieve veehouderij afnamen. In tabel 3.2 is het produktieverloop per deelgebied gezien. Terwijl de gezamenlijke produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven in de periode 1970-1975 in het blok met 8% toenam, nam ze in de natuurdeelgebieden iets af (door een vermindering met 13% in het oostelijke deel en een toename met 9% in het westelijke deel) en in de landbouwdeelgebieden fors toe (in de droogmakerijen met 30% en op het onverveende land met 23%). In de "urbane" gebieden varieerde het produktieverloop van een afname met 15% in De Rijk, een toename met 21% in Graafthijk tot een toename met 36% in Schermerhorn. Hierbij moet evenwel in aanmerking worden genomen dat het verloop van de oppervlakte cultuurgrond die in deze deelgebieden wonenden ter beschikking hadden, niet overal gelijk was. Slechts in de beide landbouwdeelgebieden en het "urbane" gebied De Rijk is de produktieomvang per ha fors toegenomen 1).

De produktie op nevenbedrijven maakte zowel in 1970 als in 1975 slechts 4% van de totale produktie uit. Ook deze bedrijven bestaan hoofdzakelijk uit grasland, dat echter veel extensiever dan op de hoofdberoepsbedrijven wordt benut.

3.2 Bedrijfstypen

Twee typen bedrijven vormen duidelijk de hoofdmoot, namelijk de rundveehouderijbedrijven en de tuinbouwbedrijven (onderscheiden in vollegrondstuinbouwbedrijven en glasbedrijven). Verder zijn er enkele bedrijven die niet volledig op de rundveehouderij of de tuinbouw zijn gespecialiseerd, maar waarop een neventak aanwezig is (akkerbouw, intensieve veehouderij).

Tabel 3.3 Hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Aantal bedrijven		Ha cul- tuurgrond		Ha gemiddeld	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
Zuivere rundveebedrijven	69	58	1202	1217	17,4	21,0
Tuinbouwbedrijven zonder glas	24	18	137	104	5,7	5,8
Tuinbouwbedrijven met glas	7	3	8	2	1,1	0,7
Overige bedrijven	7	4	90	53	12,9	13,3
Totaal	107	83	1437	1376	13,4	16,6

1) In de droogmakerijen is dit te danken aan de rundveehouderij, op het onverveende land en in De Rijk overwegend aan de tuinbouw.

Op de rundveehouderijbedrijven komt per definitie minstens 80% van de produktie voor rekening van de rundveehouderij en op de tuinbouwbedrijven minstens 80% voor rekening van de tuinbouw (zie bijlage 1). Op de enkele overige bedrijven in 1970 en in 1975 kwam 10 tot 20% intensieve veehouderij zowel als akkerbouw voor.

Bij alle typen had in de periode 1970-1975 een sterke vermindering van het aantal bedrijven plaats. De reeds kleine aantallen glasbedrijven en niet-gespecialiseerde bedrijven werden gehalveerd. Het rundveehouderijbedrijf, het vollegrondstuinbouwbedrijf en het glasbedrijf zijn grotendeels op zichzelf staande bedrijfstypen waartussen verschuivingen zelden voorkomen.

Tabel 3.4 Aantal bedrijven naar type per deelgebied

Hoofdberoepsbedrijven	Rundvee- bedrijven		Tuinbouw- bedrijven		Overige		Alle bedrijven	
	'70	'75	'70	'75	'70	'75	'70	'75
Westelijk natuurdeelgeb.	23	18	4	3	2	1	29	22
Oostelijk natuurdeelgeb.	13	10	6	4	2	1	21	15
Droogmakerijen	16	15	-	-	1	-	17	15
Onverveend land	6	5	4	3	-	-	10	8
Graftdijk	3	3	-	-	-	-	3	3
De Rijp	3	1	14	10	1	1	18	12
Schermerhorn	5	6	3	1	1	1	9	8

In de droogmakerijen, Graftdijk en Schermerhorn worden sterk overwegend rundveehouderijbedrijven aangetroffen, in De Rijp sterk overwegend tuinbouwbedrijven, terwijl in de natuurdeelgebieden en op het onverveende land weliswaar een meerderheid rundveehouderijbedrijf is maar andere bedrijfstypen niet onbelangrijk zijn.

3.3 Rundveehouderij

De rundveehouderij vormt in het blok de belangrijkste produktiesector met in 1975 66% van de totale produktie terwijl het grasland 93% van de cultuurgrond besloeg. Het gemiddelde aantal koeien per hoofdberoepsbedrijf met koeien was in 1975 32 koeien, het gemiddelde aantal koeien per 100 ha grasland 142 (op de hoofdberoepsbedrijven 149) koeien en het gemiddelde aantal grootvee-eenheden per 100 ha grasland 194 (op de hoofdberoepsbedrijven 201) grootvee-eenheden 1).

1) Een toelichting op het begrip grootvee-eenheid geeft bijlage 1.

Tabel 3.5 Vergelijkende cijfers over de intensiteit

Alle bedrijven	Per 100 ha ruwvoedergewassen			
	aantal koeien		aantal gve	
	1970	1975	1970	1975
Blok Eilandspolder	120	142	172	194
Blok Waterland	125	138	178	197
Landbouwgebied Waterland 1)	122	141	171	196
Noord-Holland	126	147	185	202
Nederland	138	162	204	236

1) Waarin het blok Eilandspolder is gelegen.

De melkveedichtheid in de Eilandspolder is daarmee gemiddeld gelijk aan die in het landbouwgebied Waterland (waartoe het behoort) en in het ruilverkavelingsgebied Waterland (dat eveneens hierin ligt). Dat is iets lager dan gemiddeld in Noord-Holland en aanzienlijk lager dan het landelijke gemiddelde.

Binnen het blok zijn er grote tegenstellingen bij de grasland-exploitatie en in de rundveehouderij (zie bijl. 6). In de landbouw-deelgebieden, met name in de droogmakerijen, had een forse groei in de melkveestapels en een forse toename van de intensiteit van het graslandgebruik plaats. In de natuurdeelgebieden, met name in het oostelijke, werd de melkveedichtheid praktisch niet verzaard en is de groei van de bedrijven voornamelijk te danken aan oppervlaktevergroting. De volgende tabel geeft de ontwikkeling in de rundveehouderij weer van de bedrijven waarop in 1975 melkvee aanwezig was.

Tabel 3.6 De ontwikkelingen op de bedrijven met in 1975 melkvee

	Gemiddeld aantal							
	ha gras-land		koeien		koeien per 100 ha 1)		gve per 100 ha 1)	
	'70	'75	'70	'75	'70	'75	'70	'75
Natuurdeelgeb.	17,3	21,4	22	30	127	139	180	190
w.v. oostelijk	19,9	23,9	25	33	126	138	178	187
Landbouwdeelgeb.	19,7	22,6	25	40	127	178	175	229
w.v. droog- makerijen	20,7	24,5	26	45	125	183	173	233
"Urbane" gebieden	13,8	17,6	20	25	141	139	189	194
Het blok	17,4	21,1	23	32	129	153	179	204

1) Grasland.

De bedrijven uit 1975 met melkvee werden in de periode 1970-1975 in alle deelgebieden met gemiddeld 3 à 4 ha uitgebreid. Mogelijkheden tot uitbreiding worden voornamelijk geschapen door het verdwijnen van bedrijven. Deze uitbreiding van de bedrijfsoppervlakte ging slechts in de landbouwdeelgebieden gepaard met - een sterke - intensivering van het grondgebruik. In de "urbane" deelgebieden, waar de gemiddelde bedrijfsoppervlakte iets achterbleef bij die in de andere deelgebieden, werd desondanks de melkveedichtheid in het geheel niet verzwaaard.

Tabel 3.7 Melkveedichtheid naar bedrijfsoppervlakte

		Aantal koeien per 100 ha grasland							
		natuur- deel- gebieden		landbouw- deel- gebieden		"urbane" gebieden		het blok	
		'70	'75	'70	'75	'70	'75	'70	'75
Tot	10 ha	133	132	138	168	142	206	132	127
	10 - 20 ha	134	160	144	155	101	149	129	143
	20 - 30 ha	116	126	117	199	} 137	} 132	120	150
	Vanaf 30 ha	116	129	102	175			110	156
Totaal		126	131	123	178	116	139	123	149

De verschillen in uitbreiding van de melkveestapels en verzwaring van de melkveedichtheid blijken zich vooral voor te doen in de hogere bedrijfsoppervlakteklassen. Op de grotere bedrijven in de natuurdeelgebieden had slechts een geringe toename plaats en op de grotere bedrijven in de "urbane" deelgebieden in het geheel niet. Daarentegen was er zeer forse toename op de grotere bedrijven in de landbouwdeelgebieden, hetgeen in hoge mate samenhangt met de komst van een ligboxenstal op enkele van de hier gelegen bedrijven. Op de bedrijven met een traditionele stal was de intensivering veel minder. De vier bedrijven met in 1975 ligboxen (alle vier in de droogmakerijen gelegen) bestonden in 1970 uit gemiddeld 33 ha met 37 koeien en in 1975 uit gemiddeld 36 ha met 86 koeien. De melkveedichtheid op deze bedrijven nam in deze periode toe van 120 tot 242 koeien per 100 ha grasland.

De bedrijven met ligboxen waren in 1970 reeds relatief grote bedrijven. Bijna twee derde van de totale toename met circa 300 koeien kwam op deze vier bedrijven tot stand. Onder de 34 melkveehouders met minstens 20 ha in 1975 waren er 4 met een ligboxenstal, onder de 10 met minstens 30 ha 3.

Tabel 3.8 Vergelijking tussen de bedrijven met en zonder ligboxen in 1975

	Bedrijven met ligboxen 1)		Bedrijven zonder ligboxen elders			
			droogmakerijen			
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
Aantal ha grasland	131	144	224	226	933	912
Aantal koeien	148	344	292	331	1148	1231
Gemiddeld aantal ha	33	36	17	21	16	21
Gemiddeld aantal koeien	37	86	23	30	20	28
Aantal koeien/100 ha	120	242	130	147	123	135

1) Alle in de droogmakerijen.

Het belang voor veehouderijbedrijven van een gunstige verkaveling (met name van een grote huiskavel) werd reeds in het vorige hoofdstuk genoemd. Gemiddeld bestonden deze bedrijven in 1975 uit 5 kavels van 4,2 ha en de bedrijven met ligboxen uit 4,3 kavels van 8,5 ha. Over de grootte van de huiskavel zijn geen bedrijfsgegevens beschikbaar. Van zeer groot belang is ook de bereikbaarheid van de percelen. De vier bedrijven met een ligboxenstal lagen alle in de droogmakerijen, waar de percelen in het algemeen beter bereikbaar zijn dan in de andere delen van de Eilandspolder.

Het aantal bedrijven waarop koeien gehouden worden, neemt snel af. Met name bedrijven met een kleine veestapel stopten met de melkveehouderij. Door het wegvallen van kleine bedrijven en uitbreiding bij de anderen nam het aantal koeien per bedrijf toe van 21 tot 32 koeien.

Tabel 3.9 Omvang van de melkveestapels (hoofdberoepsbedrijven)

Ha	Aantal bedrijven met ... koeien											
	tot 20		20-30		30-40		40-50		vanaf 50		totaal	
	'70	'75	'70	'75	'70	'75	'70	'75	'70	'75 1)	'70	'75
Tot 10	10	7	-	-	-	-	-	-	-	-	10	7
10 - 20	19	5	21	11	-	2	-	-	-	-	40	18
20 - 30	3	2	10	9	4	7	1	5	1	1(1)	19	24
Vanaf 30	-	-	1	1	1	-	2	1	1	8(2)	5	10
Totaal	32	14	32	21	5	9	3	6	2	9(3)	74	59

1) Tussen haakjes waarvan met minstens 75 koeien.

In 1975 was op 14 van de 59 bedrijven met melkvee (24%) het aantal koeien minder dan 20, op 30 20 tot 40 koeien (51%) en op 15 minstens 40 koeien (25%). Driekwart van de veehouderijbedrijven had derhalve in 1975 minder dan 40 koeien, terwijl eerst bij ruim 40 melkkoeien per man en een goede melkproduktie per koe een arbeidsopbrengst per uur wordt verkregen die op het peil van het CAO-loon ligt 1). Uit onderzoek is namelijk gebleken dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de bedrijfsgrootte en de bedrijfsresultaten (zie bijlage 7). Naarmate het aantal koeien per bedrijf stijgt, neemt ook de arbeidsopbrengst van de ondernemer toe. Hierbij kan tevens worden geconstateerd dat het aantal grootveeëenheden per ha en de melkproduktie per koe in het algemeen eveneens stijgen naarmate de bedrijfsgrootte toeneemt. Aangezien op de meeste bedrijven de arbeidsbezetting bestaat uit de veehouder en enige hulp van gezinsleden, kan de conclusie worden getrokken dat de meeste bedrijven te klein zijn om een voldoende arbeidsbeloning op te leveren. Hierbij telt tevens mee dat andere produktietakken op de veehouderijbedrijven in de Eilandspolder, zoals varkens- en pluimveehouderij en kalvermesterij, praktisch in het geheel niet bijdragen tot een voldoende arbeidsbeloning.

Uit tabel 3.9 is tevens te constateren enerzijds dat een aantal bedrijven onvoldoende oppervlakte heeft om een aantal koeien te houden dat voldoende is om een redelijk inkomen te verwerven, anderzijds dat er ook vele bedrijven zijn waar de oppervlakte niet direct een beperking is om een voldoende aantal koeien te houden. Op deze bedrijven zal waarschijnlijk veelal de interne bedrijfs-situatie (het aantal en de bereikbaarheid van de percelen, de ligging en kwaliteit van de gebouwen en - met name in de natuurdeelgebieden - de voorwaarden waaronder gepacht wordt) een belemmering vormen om voldoende koeien te kunnen houden.

Naar landelijke normen gerekend wordt weinig jongvee gehouden, gemiddeld in 1975 64 stuks jongvee per 100 koeien (in de droogmakerijen nog minder, namelijk 57 per 100). In 1970 was dit voor het blok nog gemiddeld 74 per 100 en in de droogmakerijen 81 per 100. De schapenhouderij daarentegen bleef vrij omvangrijk, al zijn de verschillen in betekenis tussen de deelgebieden groot. Zo werden in 1975 per 100 ha grasland in het oostelijke natuurdeelgebied 128 schapen gehouden, in de beide natuurdeelgebieden 121 schapen en op het onverveende land 147 schapen, terwijl dat er in de droogmakerijen slechts 47 waren en in de "urbane" gebieden slechts 52.

1) Deze norm is ontleend aan de artikelenserie "Economische situatie in de Nederlandse melkveehouderij" van drs. L.B. van der Giessen in het blad "Boerderij" (1977).

3.4 Tuinbouw

Tuinders uit de Eilandspolder teelden voorheen een veel groter areaal tuinbouwgewassen dan thans het geval is. Volgens het LEI-rapport "Tuinbouw in de Eilandspolder" was dit in 1955 nog 300 ha. Onderzoek wees een slechte tot matige bodemgeschiktheid voor tuinbouw uit.

De oppervlakte tuinbouw 1) van hoofdberoepsbedrijven was in 1970 95 ha en in 1975 67 ha, ofwel 7% respectievelijk 5% van de totale oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven. Een belangrijk deel van het areaal tuinbouw (met name van het bollenareaal) ligt elders. Volgens Muns (1974) wordt voornamelijk bollenland in de Beemster gehuurd.

De betekenis van de tuinbouw is groter dan uit de arealen blijkt. In 1975 bestond 30% van de totale productieomvang uit tuinbouwproductie (zie tabel 3.1). De tuinbouw was toen van overwegende betekenis voor de bedrijven op het onverveende land (69%) en in De Rijp (73%), van geringe betekenis voor de bedrijven in de natuurdeelgebieden en van geen betekenis voor de bedrijven in de droogmakerijen.

Tabel 3.10 De tuinbouwarealen in 1970 en 1975 (hoofdberoepsbedrijven)

	Hectares	
	1970	1975
Bloembollen en leeg bollenland	33+19	53+8
Groenten in de open grond	40	6
Fruit in de open grond	1	-
Tuinbouw onder glas	1,6	0,4
Totaal tuinbouw	95	67

De belangrijkste tuinbouwsector is de bloembollenteelt. Bovendien is dit de enige sector waarin bij vergelijking van 1970 met 1975 een uitbreiding plaats vond, ondanks een vermindering van het aantal bollentelers van 26 tot 19.

Hoewel de tuinbouwbedrijven wat betreft de gemiddelde bedrijfsomvang gunstig afsteken bij de rundveehouderijbedrijven, zijn er ook een aantal kleine tot zeer kleine bedrijven onder. In paragraaf 2.4 werd reeds als globale norm voor de bedrijfsomvang 120 sbe genoemd. Van de 21 tuinbouwbedrijven in 1975 haalden er 8 deze norm niet, waaronder alle drie tuinbouwbedrijven met glas.

1) Inclusief braakland (leeg bollenland).

Op de tuinbouwbedrijven zonder glas hangt de bedrijfsomvang voornamelijk af van het areaal bollen dat geteeld wordt. De spreiding daarin is groot. Evenzo zijn er verschillen tussen de bedrijven wat betreft de verhouding tussen het bollenareaal en de totale bedrijfsoppervlakte. Op een aantal bedrijven zijn deze arealen gelijk, waardoor het aannemelijk is dat met een zogenaamde reizende bollenkraam wordt gewerkt en jaarlijks "verse" grond wordt gehuurd. Het niet op het eigen bedrijf telen van bloembollen houdt verband met de hoge eisen die de vruchtwisseling stelt. Het verloop van de tuinbouwarealen doet vermoeden dat in sterk toegenomen mate grond voor één jaar wordt gehuurd. In 1975 was slechts 14% van de totale oppervlakte van de vollegrondstuinbouwbedrijven eigendom van de gebruikers.

Uit bijlage 8 blijkt dat de bollentelers uit de Eilandspolder een enigszins anders samengestelde bollenkraam hebben dan de bollentelers elders in Waterland. De bollentelers uit de Eilandspolder telen namelijk relatief meer tulpen en minder bijgoed. Met name de lelieteelt is er van weinig betekenis. In 1970 zowel als in 1975 bestond circa 80% van het areaal van telers uit de Eilandspolder uit tulpen.

3.5 Overige produktiesectoren

De overige produktiesectoren (akkerbouw en intensieve veehouderij) zijn praktisch van geen betekenis. Dit bleek reeds uit tabel 3.1.

De oppervlakte akkerbouwgewassen van hoofdberoepsbedrijven besloeg in 1970 58 ha en in 1975 30 ha. In beide jaren was meer dan de helft aardappelteelt. In 1975 waren er 12 bedrijven met minstens één ha akkerbouwgewassen (waaronder 4 met minstens 3 ha) en kwam een bedrijfsareaal van minstens 5 ha bouwland niet voor. Het grootste deel van de - geringe - akkerbouwproduktie wordt aangetroffen op de tuinbouwbedrijven en in de "urbane" gebieden De Rijk en Schermerhorn.

De intensieve veehouderij op hoofdberoepsbedrijven had in 1975 een omvang van circa 110 sbe tegen in 1970 210 sbe. In alle sectoren van de intensieve veehouderij met uitzondering van de varkensfokkerij was van een teruggang sprake, zowel in het aantal dieren als in het aantal bedrijven waarop deze gehouden worden. De - dus geringe - intensieve veehouderij kwam hoofdzakelijk voor in de natuurdeelgebieden. Circa 70% van deze produktie werd in 1975 aangetroffen op de enkele zogenaamde overige bedrijven. Gespecialiseerde veredelingsbedrijven, evenals gespecialiseerde akkerbouwbedrijven, komen niet voor.

3.6 Produktieomvang en arbeid (aantal sbe per man)

Zoals reeds in de inleiding tot dit hoofdstuk werd gesteld,

Tabel 3.11 Bollenteelt in 1975 (hoofdberoepsbedrijven)

Bedrijfs- oppervlakte	Aantal bedrijven met bollenteelt naar bollenareaal (ha)					Gemiddeld(e)		
	to- taal	tot 1	1-2	2-3	3-5	5-10	areaal bollen (ha)	bedrijfsom- vang in sbe
Tot 3 ha	4	2	1	1	-	-	1,20	73
3 - 5 ha	6	2	1	2	1	-	1,75	115
5 - 10 ha	6	-	-	2	1	3	4,58	292
Vanaf 10 ha	3	-	1	1	1	-	2,93	233
Totaal	19	4	3	6	3	3	2,71	
In sbe (gemiddelde)		48	102	168	261	380		181

kan het aantal sbe gezien worden als een maatstaf voor de mogelijkheden om een inkomen uit het bedrijf te verkrijgen. Ongeveer 120 sbe per man was in 1975 voldoende voor een redelijk inkomen (CAO-loon van een werknemer in de landbouw) 1).

De produktieomvang per man was in 1975 in het blok gemiddeld 99 sbe. Dit niveau was ongeveer gelijk aan het landelijke, terwijl het in het blok Waterland aanzienlijk lager was (87 sbe). Vergelijken met 73 sbe in 1970 betekent 99 sbe in 1975 een arbeidsproduktiviteitsstijging met 6,3% per jaar, wat ten opzichte van de landelijke stijging met 5 à 6% en ten opzichte van Waterland met 4% een snelle ontwikkeling kan worden genoemd. Ten opzichte van Waterland wordt dit beeld enigszins geflatteerd door de tuinbouw in de Eilandspolder.

Tabel 3.12 Produktie en arbeid in 1970 en 1975

Hoofdberoepsbedrijven	Sbe per bedrijf		Man per 100 bedr.		Sbe per man	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
Tot 5 ha	74	81	123	114	60	71
5 - 10 ha	81	150	129	157	62	95
10 - 20 ha	86	105	116	119	74	88
20 - 30 ha	129	135	150	125	86	108
Vanaf 30 ha	178	223	200	180	89	127
Totaal	95	132	130	134	73	99
Rundveebedr. met ligboxen	171	293	200	200	86	147
Rundveebedr. zonder ligboxen	84	109	118	120	71	91
Tuinbouwbedrijven	106	166	145	152	73	109
Overige bedrijven	105	104	129	150	81	70
Natuurdeelgebieden	88	117	124	127	71	92 1)
Landbouwdeelgebieden	118	176	148	157	79	112 2)
"Urbane" gebieden	86	113	123	122	70	93 3)

- 1) In het westelijke 100, in het oostelijke 83.
- 2) In de droogmakerijen 114, op het onverveende land 110.
- 3) In Graftdijk 111, in De Rijk 98, in Schermerhorn 80.

Het beeld wordt eveneens geflatteerd door de zeer hoge arbeidsproduktiviteit die in de laatste jaren op de enkele bedrijven met thans een ligboxenstal werd bereikt. Op de bedrijven met een

- 1) Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het aantal uren dat in de landbouw gewerkt moest worden om dit arbeidsinkomen te bereiken aanzienlijk hoger was dan het aantal uren volgens de CAO.

grupstal was in 1975 de arbeidsproduktiviteit 91 sbe per man. Deelgebieden met een relatief hoge arbeidsproduktiviteit zijn de beide landbouwdeelgebieden en Graafthijk, deelgebieden met een relatief lage arbeidsproduktiviteit het oostelijke natuurdeelgebied en Schermerhorn.

Bij de samenhang tussen bedrijfsoppervlakte en produktieomvang per man, zoals die in het algemeen uit tabel 3.12 blijkt, moeten uiteraard ook de overwegingen aan het einde van paragraaf 3.3 ten aanzien van de rundveehouderij worden betrokken. Wat de tuinbouwbedrijven betreft, wordt het gemiddelde iets geremd door de ongunstige ontwikkeling op de enkele bedrijven met glas.

4. De komende ontwikkelingen in de landbouw

In het voorgaande zijn een aantal ontwikkelingen beschreven die in de periode 1970-1975 in de landbouw plaatsvonden. In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de ontwikkelingen die zich in de komende periode van tien jaren (1975-1985) waarschijnlijk zullen voordoen indien geen belangrijke veranderingen in de uitvoering van maatregelen ten behoeve van de natuurbescherming plaats vinden en geen ruilverkaveling wordt uitgevoerd. De bedoeling is slechts een kader te geven tegen welke achtergrond eventueel beleidsbeslissingen genomen kunnen worden. Deze schets steunt derhalve in hoge mate op de tendenties in de agrarische structuur uit het jongste verleden. De techniek die hierbij gebruikt wordt is hoofdzakelijk die van de beredeneerde trendprognose, dat wil zeggen dat de trends uit het jongste verleden niet zonder meer worden doorgetrokken maar aangepast worden aan te voorziene wijzigingen.

4.1 Voortgaande vermindering van het aantal bedrijven

In de afgelopen jaren verminderde het aantal bedrijven met 24 ofwel met gemiddeld 5% per jaar ¹⁾. De vermindering kwam voor 46% tot stand doordat oudere bedrijfshoofden die gingen rusten geen opvolger hadden en voor 42% doordat jongere bedrijfshoofden van beroep veranderden. Verder speelden overige oorzaken - met name overname van een bedrijf elders - een rol (12%). Ook voor de komende jaren moet een vermindering van het aantal bedrijven verwacht worden.

In de eerste plaats zal het aantal bedrijven verminderen door beroepsbeëindiging van bedrijfshoofden terwijl geen opvolger aanwezig is. Het aantal bedrijfshoofden dat in de komende tien jaren hun beroep zal beëindigen, is afhankelijk van de leeftijd waarop men ophoudt. De leeftijd waarop men gemiddeld zijn beroep beëindigt, ligt rond de 65 jaar. Wanneer we er van uitgaan dat hierin geen verandering komt, dan zullen 28 bedrijfshoofden gaan rusten ofwel 34% van het totale aantal in 1975. De helft van deze ouderen heeft een opvolger. Wanneer gerekend wordt met eenzelfde percentage zoals dat als opvolger is bestemd maar uiteindelijk het bedrijf toch niet zal overnemen (5%) en met een gelijke verhouding als in het recente verleden wat betreft opvolging door een vreemde, dan zullen 14 ouderen worden opgevolgd. Het opvolgingspercentage (inclusief opvolging door vreemden) wordt dan 50%, tegen 35% over 1970-1975.

1) De indruk bestaat dat het verloop niet is versneld door de activiteiten van het Staatsbosbeheer en "Het Noordhollands Landschap", maar dat integendeel de aankopen ten behoeve van de natuurbescherming een nog snellere verandering hebben voorkomen.

De vermindering van het aantal bedrijven van jongere bedrijfs-
hoofden door beroepsverandering was over 1970-1975 gemiddeld 2,5%
per jaar. Dit is een hoog percentage. Alhoewel de werkgelegenheids-
situatie in de komende jaren in het algemeen mogelijk ongunstiger
zal zijn waardoor beroepsverandering moeilijker verloopt, moet
toch, mede gezien de slechte situatie waarin een aantal bedrijven
met jongere bedrijfshoofden verkeert, ook voor de komende jaren
rekening gehouden worden met beroepsverandering in dit gebied.
Overwegingen daarbij zijn het aantal jongere bedrijfshoofden met
een klein bedrijf 1), de situatie in het gebied (waterhuishouding,
verkaveling, interne bedrijfsontsluiting), het trage tempo van de
produktieuitbreiding op de bedrijven buiten de droogmakerijen en
de steeds grotere handicap die belemmeringen tot modernisering
gaan vormen als gevolg van de stijgende arbeidskosten. Mede gezien
deze overwegingen wordt voor de komende jaren met een jaarlijkse
vermindering als gevolg van beroepsverandering van 1,25% gerekend.

In enkele gevallen vermindert het aantal bedrijven nog door
andere oorzaken dan beroepsbeëindiging en beroepsverandering. De
vermindering hierdoor bedroeg over 1970-1975 gemiddeld 0,9% per
jaar. Verondersteld wordt dat dit in de komende jaren op dit niveau
zal blijven.

Bij een verloop als in het voorgaande is geschetst, zou het
aantal bedrijven (83 in 1975) tot 55 in 1985 verminderen. Een ver-
mindering blijkt ook uit een indeling van de bedrijven in zoge-
naamde blijvers en wijkers. Deze indeling kwam met informatie van
ter plaatse goed bekende personen tot stand. Als blijvers zijn be-
schouwd de bedrijven die, gezien de situatie waarin bedrijf en be-
drijfshoofd verkeert, over tien jaar waarschijnlijk nog hoofdber-
oepsbedrijf zullen zijn. Van de 83 bedrijven uit 1975 zijn er 56
als blijvers beschouwd, 19 als wijkers en 8 als zogenaamde twij-
felaars. In tabel 4.1 zijn de uitkomsten van de beide benaderingen
van het toekomstige aantal bedrijven vergeleken.

Tabel 4.1 Vergelijking van de twee benaderingen van het aantals-
verloop 1975-1985

Bedrijven in 1975 naar leeftijd van het bedrijfshoofd	Aantal in 1975	Prognose aantal in 1985	Blijvers- wijkersindeling		
			blij- vers	twijfe- laars	wij- kers
Minstens 55 jaar	28	14	11	3	14
Jonger dan 55 jaar	55	41	45	5	5
Totaal	83	55	56	8	19

- 1) Er zijn bijvoorbeeld 17 bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar
met een bedrijf kleiner dan 90 sbe, terwijl de uitbreiding
van kleine bedrijven in het algemeen vrij traag verloopt.

Volgens de blijvers- wijkersindeling zouden enkele bedrijven meer verdwijnen bij gebrek aan een opvolger en zouden enkele bedrijven minder verdwijnen ten gevolge van beroepsverandering dan volgens de prognose. Dit betekent dat de blijvers- wijkersindeling op iets meer zogenaamde secundaire afvloeiing van meewerkende zoons rekent, maar volgens deze indeling de prognose wat betreft het beroepsveranderingspercentage nog aan de hoge kant zou zijn. Hier staat tegenover dat de vermindering van het aantal bedrijven door andere oorzaken dan beroepsbeëindiging en beroepsverandering (overname van een bedrijf elders, overlijden of invaliditeit van jongere bedrijfshoofden, e.d.) niet of nauwelijks is te voorzien en dat hiermede bij de blijvers- wijkersindeling geen rekening kon worden gehouden. Mede op grond van deze overwegingen wordt het aantal bedrijven in 1985 op 55 gesteld, wat neerkomt op een jaarlijkse vermindering over 1975-1985 met gemiddeld 4% tegen jaarlijks 5% over 1970-1975.

Tabel 4.2 Jaarlijks afnemingspercentage aantal hoofdberoepsbedrijven (LEI-prognoses)

	1970-1975	1975-1985
Blok Eilandspolder	5	4
Blok Waterland 1)	3,6	3,5
Noord-Holland 2)	3,1	3,6
Nederland 2)	2,8	3,2

- 1) Bron: sociaal-economische verkenning van dit gebied (interne nota).
- 2) Volgens onderzoek van Perdok (1976).

Terwijl het aantal bedrijven in het blok Eilandspolder over 1970-1975 snel afnam (veel sneller dan in het naburige blok Waterland, in Noord-Holland en landelijk), wordt over 1975-1985 een iets trager tempo verwacht. Dit tempo zal volgens LEI-prognoses evenwel iets sneller blijven dan in de vergeleken gebieden.

4.2 Ontwikkeling in de bedrijfsoppervlakten

Allereerst wordt de oppervlakte cultuurgrond geraamd die de 55 bedrijven over tien jaar zullen beslaan. De totale geregistreerde oppervlakte cultuurgrond verminderde over 1970-1975 met jaarlijks gemiddeld 0,8%. Deze vermindering is voornamelijk het gevolg van gemeentelijke uitbreiding in het "urbane" gebied De Rijk en van natuurbescherming in het oostelijke natuurdeelgebied. Met inachtneming van wat in de inleiding tot dit hoofdstuk is vermeld, wordt voor de komende tien jaren rekening gehouden met een jaarlijkse

vermindering van eveneens gemiddeld 0,8%. Ook deze vermindering zal waarschijnlijk in belangrijke mate het gevolg zijn van voortgaande uitbreiding van de woonkern De Rijp-Graft en van maatregelen tot natuurbehoud. Een dergelijke ontwikkeling loopt parallel met het verloop dat voor het westen des lands en het gehele land is voorzien.

	Jaarlijks verminderingpercentage areaal geregistreerde cultuurgrond 1)	
	1970-1975	1975-1985 (prognose)
Blok Eilandspolder	0,8	0,8
Blok Waterland	1,0	1,0
Westen des lands	0,8	0,8
Nederland	0,7	0,7

In 1970 zowel als in 1975 hoorde 5 à 6% van de geregistreerde cultuurgrond bij nevenbedrijven. Mede gezien het verwachte iets tragere verloop van het aantal hoofdberoepsbedrijven en de gesignaleerde grondmobiliteit (met name wat betreft bedrijven die op-hielden hoofdberoepsbedrijf te zijn), wordt rekening gehouden met een ongeveer gelijk percentage. De oppervlakte cultuurgrond die alle hoofdberoepsbedrijven over tien jaar zullen beslaan wordt aldus geraamd op 1280 ha (95%). De gemiddelde bedrijfsoppervlakte neemt dan toe van 17 ha in 1975 tot 23 ha in 1985.

Tabel 4.3 Ontwikkelingen in de bedrijfsoppervlaktestructuur

Hoofdberoeps- bedrijven	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1970	1975	1985	1970	1975	1985
Tot 5 ha	22	14	4	20	17	7
5 - 10 ha	17	14	5	16	17	10
10 - 20 ha	43	21	12	40	25	21
20 - 30 ha	20	24	21	19	29	38
Vanaf 30 ha	5	10	13	5	12	24
Totaal	107	83	55	100	100	100

Naar schatting zal in 1985 nog bijna een vijfde van alle bedrijven kleiner zijn dan 10 ha, een vijfde van 10 tot 20 ha en ruim drie vijfde minstens 20 ha.

- 1) Bronnen: voor het blok Waterland de sociaal-economische verkenning van dit gebied (interne nota), voor het westen des lands (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) en voor Nederland (exclusief de IJsselmeerpolders) het Landbouw-Economisch Bericht 1976 van het LEI.

4.3 Ontwikkeling van de produktieomvang

Het verloop van de produktieomvang is mede afhankelijk van ontwikkelingen in de bedrijfsstructuur. Dit aspect wordt daarom eerst aan de orde gesteld. Vervolgens worden de toekomstige verhoudingen in het grondgebruik geraamd en worden in het kort de verwachtingen beschreven ten aanzien van de produktiesectoren. Dit leidt ten slotte tot een korte beschouwing over het verwachte verloop van de totale produktieomvang.

4.3.1 Bedrijfsstructuur

In hoofdzaak komen in de Eilandspolder twee typen bedrijven voor, te weten rundveehouderijbedrijven en tuinbouwbedrijven. Mede gezien het kleine aantal bedrijven dat volgens de gehanteerde bedrijfstypeindeling daarnaast nog voorkomt 1), wordt ten aanzien van de toekomstige ontwikkelingen volstaan met de hoofdingeling in bedrijven met rundveehouderij (veehouders) en bedrijven met tuinbouw (tuinders).

Tabel 4.4 Benadering van het aantalsverloop naar globaal bedrijfstype

Bedrijfshoofden naar leeftijd	Aantal bedrijven in 1975				
	to- taal	met op- volger	volgens blijvers- wijkersindeling		
			blij- ver	twijfe- laar	wij- ker
Veehouders totaal	60	.	40	6	14
w.v. jonger dan 55	38	.	30	4	4
w.v. minstens 55	22	12	10	2	10
Tuinders totaal	23	.	16	2	5
w.v. jonger dan 55	17	.	15	1	1
w.v. minstens 55	6	2	1	1	4
Alle bedrijfshoofden	83	.	56	8	19

Terwijl over 1970-1975 het aantal veehouders minder snel afnam dan het aantal tuinders, is nu te verwachten dat over 1975-1985 de vermindering van het aantal veehouders en het aantal tuinders ongeveer gelijk op zal gaan. De jaarlijkse vermindering van

1) Het groepje van vier in 1975 onderscheiden "overige bedrijven" valt uiteen in twee bedrijven waarop rundveehouderij gecombineerd wordt met intensieve veehouderij en twee bedrijven waarop tuinbouw gecombineerd wordt met akkerbouw.

het aantal veehouderijbedrijven c.a. was 4,4% en wordt voor de komende jaren op 3,8% geraamd, de jaarlijkse vermindering van het aantal tuinbouwbedrijven c.a. was 6.2% en wordt op 4,4% geraamd, terwijl de jaarlijkse vermindering van het totale aantal bedrijven 5% was en op 4% wordt geraamd. Naar schatting zullen er in 1985 40 veehouderijbedrijven en 15 bedrijven met tuinbouw zijn.

4.3.2 Grondgebruik

De vergeleken met tuinders minder snelle vermindering van het aantal veehouders ging gepaard met een relatieve toename van het graslandareaal en een vrij sterke vermindering van het areaal bouw- en tuinland. Deze vermindering van het areaal bouw- en tuinland werd doorkruist door een uitbreiding van het geteelde areaal bollen. Nu verwacht wordt dat de aantalsvermindering van veehouders en tuinders in de komende tien jaren evensnel zal gaan, wordt - mede onder invloed van een verdere uitbreiding van de bollen-teelt - slechts een geringe vermindering van het areaal bouw- en tuinland verondersteld.

Tabel 4.5 Ontwikkelingen in het grondgebruik

Hoofdberoeps- bedrijven	1970		1975		Raming 1985	
	ha	%	ha	%	ha	%
Grasland	1284	89	1279	93	1200	94
Bouwland	58	4	30	2	} 80	} 6
Tuinland 1)	95	7	67	5		
Totaal	1437	100	1376	100	1280	100

1) Inclusief braakland (leeg bollenland).

De oppervlakte grasland in 1985 wordt op 1200 ha geraamd en de oppervlakte bouw- en tuinland op 80 ha. De veehouderijbedrijven zullen dan gemiddeld 30 ha zijn, tegen 21 ha in 1975 en 17 ha in 1970. Uit tabel 4.3 is vervolgens af te leiden dat er van de 40 veehouderijbedrijven in 1985 naar schatting 6 kleiner dan 20 ha zullen zijn, 21 van 20 tot 30 ha en 13 minstens 30 ha.

De tuinbouwbedrijven waren in 1970 gemiddeld 4,7 ha en in 1975 gemiddeld 5,0 ha groot. De tuinbouwbedrijfs grootte in 1985 wordt op gemiddeld 5,3 ha geraamd.

4.3.3 Rundveehouderij c.a.

In de natuurdeelgebieden is reeds ongeveer twee derde van alle cultuurgrond eigendom van natuurbeschermingsorganisaties en in het oostelijke natuurdeelgebied reeds praktisch alle cultuurgrond. Voor alle in het oostelijke deel gelegen aangekochte gronden (circa 450 ha) gelden reeds beperkingen ten aanzien van de bedrijfsvoe-

ring. Zoals reeds in het begin van dit hoofdstuk werd gesteld, wordt hier geen rekening gehouden met belangrijke veranderingen in de uitvoering van de natuurbescherming.

Vanwege de sterk uiteenlopende ontwikkelingen in de deelgebieden (sterke verschillen zijn er met name tussen het oostelijke natuurdeelgebied en de droogmakerijen) wordt de toekomstige omvang van de rundveehouderij op de eerste plaats voor de deelgebieden afzonderlijk geraamd. Deze ramingen worden in tabel 4.6 weergegeven. Wat de kengetallen in deze tabel betreft is, uitgaande van 40 veehouderijbedrijven in de gehele Eilandspolder, op grond van de blijvers- wijkersindeling eerst het aantal bedrijven met melkvee in elk van de deelgebieden geraamd. Daarna zijn, uitgaande van 1280 ha cultuurgrond en 1200 ha grasland in het blok, middels globale extrapolatie de overeenkomstige oppervlakten in de deelgebieden geraamd. Vervolgens zijn per deelgebied de melkveedichtheid en de veedichtheid benaderd. Voor de landbouwdeelgebieden en de "urbane" deelgebieden is dit hoofdzakelijk via extrapolatie gedaan, voor de natuurdeelgebieden en met name voor het oostelijke is hiervan afgeweken. Overwegingen daarbij zijn het relatief geringe aantal zogenaamde blijvende bedrijven hier (in het oostelijk deelgebied slechts de helft) waardoor een sterke vermindering van het aantal bedrijven te verwachten is, de relatief grote oppervlakte die er dan gemiddeld per bedrijf beschikbaar zal zijn (in het oostelijke deelgebied + 44 ha) en de waarschijnlijkheid dat er als gevolg hiervan grond braak blijft liggen of althans de over de gehele oppervlakte berekende veedichtheid laag zal zijn. Een beperkende factor hierbij is namelijk de arbeid. We zien dan ook nu reeds dat op de in oppervlakte grote bedrijven in met name het oostelijke deelgebied de veedichtheid laag is. Mede gezien deze overwegingen wordt voor 1985 een melkveedichtheid van 1 koe per ha bij een veedichtheid van 1,5 grootveeëenheden per ha in het oostelijke natuurdeelgebied waarschijnlijk geacht en van 1,25 koe per ha bij 1,75 grootveeëenheid per ha in het westelijke natuurdeelgebied (vrijwel overeenkomend met de huidige dichtheid op de allergrootste bedrijven). De op grond hiervan berekende totale aantallen koeien, grootveeëenheden en standaardbedrijfseenheden voor de rundveehouderij c.a. zijn tenslotte per deelgebied en voor de gehele Eilandspolder gesommeerd.

Het gemiddeld aantal koeien per 100 ha grasland in de Eilandspolder verloopt daarbij van 123 in 1970, 149 in 1975 tot 150 in 1985 en het gemiddelde aantal koeien per bedrijf van 21, 32 tot 45 koeien. Het totale aantal koeien zal dan de komende tien jaren met ongeveer 100 afnemen, terwijl er over 1970-1975 nog een jaarlijkse toename met 3,7% was. De verhoudingen tussen de deelgebieden zullen zich daarbij verder wijzigen. Zo zal het totale aantal koeien naar schatting in de droogmakerijen met jaarlijks 1,2% toenemen, in de "urbane" gebieden met jaarlijks 1,2% verminderen en in het oostelijke natuurdeelgebied met jaarlijks 4% verminderen.

In verhouding tot het aantal koeien zou er iets minder jongvee (namelijk 60 stuks per 100 koeien) aanwezig zijn dan voorheen

Tabel 4.6 Verloop van de produktieomvang in de rundveehouderij naar deelgebieden

Hoofdberoeps- bedrijven	Natuurdeelgebieden					Landbouwdeelgebieden					"Urbane" gebieden			Blok					
	totaal		waarvan		oostelijk	totaal		w.v. droog- makerijen											
	1970	1975	1985	1970		1975	1985	1970	1975	1985	1970	1975	1985		1970	1975	1985		
Aantal met melkvee	39	28	19	14	10	5	23	20	14	17	15	12	12	11	7	74	59	40	1)
Ha cultuurgrond	697	664	610	312	275	220	476	472	470	364	370	380	264	240	200	1437	1376	1280	2)
Ha grasland	637	635	595	271	261	220	454	451	445	355	368	380	197	194	160	1288	1280	1200	2)
Koeien per 100 ha 4)	125	131	118	127	126	100	124	178	195	124	183	200	115	139	150	123	149	150	3)
Jongvee/100 koeien	74	64	60	72	60	60	77	56	52	82	57	55	70	87	90	74	64	60	3)
Schapen/100 ha 4)	98	121	157	103	128	170	72	66	45	65	47	26	86	52	67	87	91	100	3)
Gve per 100 ha 4)	178	183	166	180	177	150	171	229	241	172	233	245	176	194	207	175	201	298	3)
Aantal koeien	799	833	720	344	329	220	562	803	860	440	675	760	227	270	240	1588	1906	1800	3)
Aantal gve	1135	1163	1010	487	462	330	777	1031	1060	610	858	930	346	377	340	2258	2571	2380	3)
Aantal sbe 5)	3252	3338	2960	1401	1339	96	2262	2877	2960	1772	2385	2590	959	1065	880	6473	7280	6800	3)
Koeien per bedrijf	20	30	38	25	33	44	24	40	61	26	45	63	19	25	34	21	32	45	

- 1) Uitgaande van de prognose, verdeling naar deelgebieden op grond van de blijvers- wijkersindeling.
- 2) Overgenomen uit het voorgaande, verdeling naar deelgebieden volgens globale extrapolatie.
- 3) Eindresultaat van de raming per deelgebied volgens globale extrapolatie.
- 4) Grasland.
- 5) Voor rundveehouderij c.a.

(74 per 100 in 1970 en 64 per 100 in 1975), terwijl gerekend wordt met één schaap per ha grasland (87 per 100 ha in 1970 en 91 per 100 ha in 1975). Het aantal grootveeëenheden per ha over tien jaar komt daarbij op 2,1 uit. De totale produktieomvang van de rundveehouderij (uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden) neemt daarbij in de Eilandspolder in het geheel niet meer toe, terwijl er over 1970-1975 nog een jaarlijkse toename met + 3% was.

Op een klein aantal bedrijven komt de rundveehouderij in combinatie met intensieve veehouderij voor. De toch reeds geringe betekenis van de intensieve veehouderij nam de afgelopen jaren enigszins af. Op verschillende bedrijven waarop men fokvarkens had deed men deze van de hand, uitbreiding kwam slechts op enkele bedrijven voor. Voor de komende jaren wordt uitgegaan van eenzelfde patroon, hetgeen betekent dat verwacht wordt dat deze sector ongeveer dezelfde produktieomvang houdt 1).

4.3.4 Tuinbouw c.a.

De bloembollenteelt is de belangrijkste tuinbouwsector. De andere tuinbouwsectoren (vollegrondsgroententeelt en tuinbouw onder glas) zijn praktisch van geen betekenis meer. In toenemende mate zet zich specialisatie in de bollenteelt door. Dit gaat in het algemeen gepaard met uitbreiding van het bedrijfsareaal bollenteelt (van gemiddeld 1,27 ha in 1970 tot 2,71 ha in 1975). In verband met de zeer hoge eisen die de bollenteelten aan de vruchtwisseling stellen, wordt in toenemende mate geteeld op voor één jaar gehuurd land. Wanneer uitgegaan wordt van een globale teeltwisseling van 1 op 7, dan is het in het algemeen een onmogelijkheid bij het groter worden van de bollenkraam deze op het eigen bedrijf "rond te zetten". Met name ten aanzien van de tuinbouw c.a. dient dan ook te worden opgemerkt dat de in deze verkenning genoemde oppervlakten niet de in de Eilandspolder liggende oppervlakten zijn, maar de oppervlakten in gebruik bij in het blok wonende geregistreerden.

De geraamde vermindering van het aantal tuinders houdt tevens een voortgaande afname van het aantal bloembollenbedrijven in. Daarentegen wordt rekening gehouden met nog enige uitbreiding van het bollenareaal. Verondersteld wordt dat in 1985 de cultuurgrond die niet als grasland wordt gebruikt praktisch geheel voor de bollenteelt is bestemd. Waarschijnlijk zal dit areaal, evenals thans het geval is, voornamelijk buiten de Eilandspolder liggen 2).

-
- 1) Voor 1985 wordt voor de intensieve veehouderij 160 sbe aangehouden, tegen 210 in 1970 en 110 in 1975.
 - 2) Van het bollenareaal van tuinders in het blok lag bijvoorbeeld in 1974 volgens Muns driekwart in de Beemster en een kwart in het blok.

Tabel 4.7 Verloop van de produktieomvang van de tuinbouw c.a.

Hoofdberoepsbedrijven	1970	1975	Raming 1985
Ha bollenteelt	33	53	60
Ha overig bouw- en tuinland 1)	<u>120</u>	<u>44</u>	<u>20</u>
Ha bouw- en tuinland totaal	<u>153</u>	<u>97</u>	<u>80</u>
Aantal sbe voor akker- en tuinbouw	3490	3560	3620
Aantal sbe per ha bouw- en tuinland	24	36	45

1) Inclusief braakland.

De totale produktieomvang van de tuinbouw v.a. in 1985 wordt vervolgens op 3620 sbe geraamd. Van een toename van de tuinbouwproduktie is dan, evenals in het recente verleden, nauwelijks sprake.

4.3.5 Totale produktieomvang en bedrijfsomvang

De in het voorgaande omschreven ontwikkelingen worden vervolgens in een totaalbeeld verrat, waarbij de indeling naar globaal bedrijfstype is gehandhaafd (zie tabel 4.8). De totale agrarische produktie van hoofdberoepsbedrijven, welke over de periode 1970-1975 nog met jaarlijks 1,5% toenam, zal volgens deze benadering in de komende tien jaren niet meer toenemen. Zowel in de veehouderijsector als in de tuinbouwsector wordt geen verdere groei meer verwacht. De groei van de veehouderijbedrijven wordt op gemiddeld ruim 3% per jaar geraamd (over 1970-1975 nog 7%) en de groei van de tuinbouwbedrijven op gemiddeld 5% (over 1970-1975 nog eveneens 7%).

In de tabel is de toekomstige produktieomvang van de tuinbouw en de intensieve veehouderij op grond van trendmatige ontwikkelingen in de deelgebieden gelokaliseerd. Daar tevens het toekomstige aantal bedrijven naar globaal bedrijfstype in de deelgebieden is geraamd 1), werd het mogelijk zich een voorstelling te maken van de toekomstige bedrijfsomvang in de deelgebieden. Voor de landbouwdeelgebieden komt het gemiddelde aantal sbe per veehouderijbedrijf in 1985 op 214 uit, voor de natuurdeelgebieden op 163 en voor de "urbane"gebieden op 126. In de natuurdeelgebieden (met name in het oostelijke) en op het onverveende land wordt een toename van de gemiddelde bedrijfsomvang verwacht welke uitsluitend het gevolg is van de vermindering van het aantal bedrijven, in de droogmakerijen daarentegen speelt de toename van de totale veehouderijproduktie bij de toename van de gemiddelde bedrijfsomvang nog een rol.

1) Uitgaande van de prognose van het aantal bedrijven in het blok en op grond van de blijvers- wijkersindeling.

Tabel 4.8 Verloop van de totale produktieomvang en de bedrijfsomvang naar deelgebieden

Hoofdberoepsbedrijven	Natuurdeel- gebieden			Landbouwdeelgebieden totaal			"Urbane" gebieden			Blok					
	1970	1975	1985	1970	1975	1985	1970	1975	1985	1970	1975	1985			
Aantal sbe voor veehouderij	3450	3438	3090	2273	2889	2990	1772	2385	2590	965	1067	880	6688	7394	6960
Aantal sbe voor akker- en tuinbouw	956	872	800	904	1158	1420	69	18	-	1625	1527	1400	3485	3557	3620
Aantal sbe totaal	4406	4310	3890	3177	4047	4410	1841	2403	2590	2590	2594	2280	10173	10951	10580
Aantal veehouderij- bedrijven	39	28	19	23	20	14	17	15	12	12	11	7	74	59	40
Aantal bedrijven	50	37	24	27	23	17	17	15	12	30	23	14	107	83	55
Aantal sbe per veehouderijbedrijf	88	123	163	99	144	214	104	159	216	80	97	126	90	125	174
Aantal sbe per bedrijf	88	116	162	118	176	259	104	159	216	86	113	163	95	132	192

Uitgaande van de veronderstelde 10580 sbe, kan men zich de bedrijfsomvangstructuur in 1985 als in tabel 4.9 voorstellen.

Tabel 4.9 Ontwikkeling in de bedrijfsomvangstructuur (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe- klassen	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1970	1975	1985	1970	1975	1985
Tot 50 sbe	19	12	} 8	18	15	} 15
50 - 90 sbe	42	18		39	22	
90 - 130 sbe	27	18	8	25	22	15
130 - 190 sbe	11	16	11	10	19	20
190 - 250 sbe	6	9	11	6	11	20
Vanaf 250 sbe	2	9	17	2	11	30
Totaal	107	83	55	100	100	100

Daar de gemiddelde omvang van de veehouderijbedrijven in 1985 op 174 sbe is geraamd en de gemiddelde omvang van de tuinbouwbedrijven op 241 sbe (zie tabel 4.8), is te verwachten dat in de lagere omvangsklassen relatief meer veehouderijbedrijven zullen voorkomen en in de hogere klassen relatief meer tuinbouwbedrijven.

Uitgaande van de veronderstelde 1800 koeien en 40 hoofdberoepsbedrijven met melkvee, kan men zich een voorstelling maken van de spreiding over tien jaren in de omvang van de melkveestapels.

Tabel 4.10 Omvang van de melkveestapels in 1970, 1975 en 1985

Omvang in koeien	Aantal bedrijven 1)			Percentage bedrijven 1)		
	1970	1975	1985	1970	1975	1985
Tot 20	32	14	} 10	43	24	} 25
20 - 30	32	21		43	36	
30 - 40	5	9	8	7	15	20
40 - 50	3	6	7	4	10	17
50 - 75	2	6	10	3	10	24
Vanaf 75	-	3	5	-	5	14
Totaal	74	59	40	100	100	100

1) Met melkvee.

Het gemiddelde aantal koeien per bedrijf verloopt daarbij van 21 in 1970, 32 in 1975 (op de zogenaamde blijvende bedrijven was dit reeds 38) tot 45 in 1985. Evenals thans het geval is, zullen in 1985 de grotere melkveestapels met name in de droogmakerijen

voorkomen. Het gemiddeld aantal koeien per bedrijf verloopt volgens tabel 4.6 in de droogmakerijen van 26 in 1970, 45 in 1975 tot naar raming 63 in 1985, in de natuurdeelgebieden van 20 in 1970, 30 in 1975 tot naar schatting 38 in 1985 en in de "urbane" gebieden van 19 in 1970, 25 in 1975 tot naar schatting 34 in 1985.

4.4 Verdere stijging van de produktie per man

Alvorens in te gaan op het te verwachten verloop van de arbeidsproduktiviteit, moet het verloop van het aantal arbeidskrachten op de bedrijven aan de orde komen. De gemiddelde (vaste, mannelijke) arbeidsbezetting per 100 veehouderijbedrijven steeg van 124 in 1970 tot 127 in 1975 en per 100 tuinbouwbedrijven van 142 in 1970 tot 150 in 1975.

Mede gezien de verwachte iets tragere vermindering van het aantal bedrijven wordt verondersteld dat deze stijging zich niet verder zal voortzetten en wordt de gemiddelde arbeidsbezetting per 100 veehouderijbedrijven in 1985 op 125 man geraamd en per 100 tuinbouwbedrijven op 150 man. Op de 40 veehouderijbedrijven zal de vaste, mannelijke arbeidsbezetting dan 50 man bedragen, op de 15 tuinbouwbedrijven 23 man en op alle 55 bedrijven te zamen 73 man.

Op grond van het voorafgaande kan nu de gemiddelde produktieomvang per man worden benaderd.

Produktie in sbe	1970	1975	1985	Jaarlijks groei- percentage	
				1970-1975	1975-1985
Veehouderijbedrijven:					
per bedrijf	90	125	174	6,8	3,4
per man	73	99	139	6,3	3,5
Tuinbouwbedrijven:					
per bedrijf	106	148	241	6,9	5,0
per man	74	99	157	6,0	5,0
Alle bedrijven:					
per bedrijf	95	132	192	6,8	3,9
per man	73	99	147	6,3	3,9

De gemiddelde produktieomvang (uitgedrukt in aantal sbe) per man zou dan op de veehouderijbedrijven verlopen van 99 in 1975 tot 139 in 1985 en zou de komende jaren met jaarlijks 3,5% toenemen tegen met ruim 6% in de voorgaande jaren. De groei van de arbeidsproduktiviteit op de tuinbouwbedrijven zal naar verwacht wordt minder dalen. Berekend over alle hoofdberoepsbedrijven stijgt de produktieomvang per man dan tot 147 sbe in 1985, ofwel met jaarlijks 3,9% (voorheen met 6,3%). Er wordt dus een aanzienlijk tragere

arbeidsproduktiviteitsstijging verwacht dan in de voorgaande jaren en een nog iets tragere dan waarop volgens Maris (1976) landelijk wordt gerekend (namelijk 4,5% per jaar), terwijl de arbeidsproductiviteit in de rundveehouderij in de Eilandspolder en landelijk momenteel praktisch op hetzelfde niveau liggen 1).

1) Zie Landbouw-Economisch Bericht 1977, bladzij 67.

Samenvatting

- Algemene oriëntatie

Hoewel de Eilandspolder, gelegen tussen de Schermer en de Beemster, een betrekkelijk klein gebied is (circa 2450 ha) loopt de landbouwkundige structuur van het gebied sterk uiteen. In verband hiermede is de Eilandspolder verdeeld in deelgebieden, namelijk landbouwdeelgebieden, natuurdeelgebieden en urbane gebieden. Deze onderscheiding is globaal gebaseerd op de planologische bestemmingen die reeds zijn gegeven. Het zijn veelal "lege" weidegebieden welke slechts aan de randen worden bewoond. De bevolking neemt uitsluitend toe in het "urbane" gebied De Rijk. Van industriële bedrijvigheid is nauwelijks sprake. Wat de laatste jaren wel toenam, is zogenaamde wilde recreatie, met name verblijfsrecreatie.

In de landbouwdeelgebieden kunnen de landbouwbedrijven in het algemeen zonder van buitenaf opgelegde beperkingen worden geëxploiteerd. De bedrijven in de droogmakerijen verkeren veelal in gunstiger omstandigheden dan die op het onverveende land.

In de natuurdeelgebieden is door de Overheid en de Stichting "Het Noordhollands Landschap" reeds veel grond aangekocht ten behoeve van de natuurbescherming. Deze waterrijke gebieden zijn namelijk van grote betekenis als broed- en fouragegebied voor weiden en watervogels. In het westelijke natuurdeelgebied worden deze gronden aan de landbouw verpacht met slechts lichte beperkingen ten behoeve van de natuurbescherming. De grondwaterstand, de verkaveling en de ontsluiting zijn er in het algemeen veel ongunstiger dan in de landbouwdeelgebieden, maar minder ongunstig (nagenoeg geen vaargebied) dan in het oostelijke natuurdeelgebied. In het oostelijke natuurdeelgebied is praktisch alle cultuurgrond door het Staatsbosbeheer aangekocht en verpacht onder voorwaarden die de agrarische bedrijfsvoering zwaarder beperken. Deze beperkingen (voornamelijk ten aanzien van de voorjaarswerkzaamheden, de bemesting en de beweiding) maken dat de veedichtheid laag is. Mede gezien de reeds genoemde ongunstige overige produktieomstandigheden, gaat het in dit gebied veelal om voor de landbouw marginale gronden. Het Staatsbosbeheer heeft hier inmiddels reeds een klein gedeelte zelf in exploitatie genomen.

Naast de landbouwdeelgebieden en de natuurdeelgebieden liggen er in de Eilandspolder nog een drietal kleine gebieden, de zogenaamde urbane (deel)gebieden (Graftdijk, De Rijk en Schermerhorn), die in de invloedssfeer van woonkernen liggen. Met name bij De Rijk is in de laatste jaren de oppervlakte cultuurgrond ten behoeve van dorpsuitbreiding sterk verminderd.

In deze verkenning wordt de ontwikkeling in het recente verleden (1970-1975) en de situatie in 1975 van de landbouw in de

Eilandspolder beschreven. Op basis hiervan en van informatie uit andere bronnen, wordt vervolgens een beeld geschetst van de meest waarschijnlijke toekomstige ontwikkeling tot 1985, wanneer althans geen drastische veranderingen van buitenaf (bijvoorbeeld door een ruilverkaveling of een sterk veranderd beleid met betrekking tot de natuurbescherming) optreden.

- Bedrijven en arbeidsbezetting

In de gehele Eilandspolder is in de periode 1970-1975 het aantal hoofdberoepsbedrijven met 5% per jaar gedaald tot 83 in laatstgenoemde jaar. In de natuurdeelgebieden ging de vermindering iets sneller (6% per jaar), in de landbouwdeelgebieden daarentegen veel trager (3% per jaar), terwijl het tempo in de "urbane" gebieden 5% per jaar was.

Het aantal werkers in de landbouw nam in deze periode bijna even snel af als het aantal bedrijven. De gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf was in 1975 1,34 man.

- Bedrijfsoppervlakte, grondverkeer en eigendom/pachtsituatie

In 1975 hadden alle bedrijven te zamen 1457 ha cultuurgrond (gemeten maat) in gebruik, dat is 62 ha minder dan in 1970. Deze vermindering vond praktisch alleen in het "urbane" gebied De Rijk en in het oostelijke natuurdeelgebied plaats. Deze ten opzichte van de daling van het aantal bedrijven geringe vermindering van de oppervlakte cultuurgrond had tot gevolg dat de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van 13 ha tot 17 ha steeg. Op de veehouderijbedrijven nam de gemiddelde oppervlakte toe van 17 ha tot 21 ha, die van de overige bedrijven (hoofdzakelijk tuinbouwbedrijven) bleef ongeveer gelijk.

De bedrijfsoppervlakte in de deelgebieden loopt sterk uiteen. In de natuurdeelgebieden was de bedrijfsoppervlakte in 1975 gemiddeld 18 ha, in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen (met eveneens praktisch alleen grasland) 25 ha, in het landbouwdeelgebied bestaande uit onverveend land (met relatief veel tuinbouw) 13 ha en in de "urbane" gebieden 10 ha.

Het grondverkeer in de Eilandspolder is aanzienlijk geweest. Dit hangt ten nauwste samen met de snelle vermindering van het aantal bedrijven, waarbij een groot gedeelte van de grond wordt losgelaten. Bijna de helft van de gecontinueerde bedrijven werd in de periode 1970-1975 met minstens één ha vergroot.

In de Eilandspolder is het percentage gepachte cultuurgrond zeer hoog, vooral de bedrijven in het oostelijke natuurdeelgebied en die met vollegrondstuinbouw hebben relatief zeer veel pachtland.

- Grondgebruik en produktie

De rundveehouderij is de belangrijkste produktietak. In de natuurdeelgebieden, het landbouwdeelgebied de droogmakerijen en het "urbane" gebied Graftdijk is de cultuurgrond nagenoeg volledig

in gebruik als grasland. De tweede produktietak is de tuinbouw. De bedrijven met tuinland liggen hoofdzakelijk in de omgeving van De Rijk en op het onverveende land ten zuidoost van deze woonkern.

De uitbreiding van de bedrijfsoppervlakte van de bedrijven met melkvee (in alle deelgebieden met gemiddeld 3 à 4 ha) ging slechts in de landbouwdeelgebieden gepaard met - een sterke - intensivering van het grondgebruik. Op de bedrijven in de natuurdeelgebieden werd de melkveedichtheid praktisch niet en op de bedrijven in de "urbane" gebieden in het geheel niet groter. Hierbij moet opgemerkt worden dat de bedrijven in de "urbane" gebieden hun grond voor een gedeelte in de natuurdeelgebieden hebben liggen. Terwijl de natuurdeelgebieden en de landbouwdeelgebieden in 1970 nog eenzelfde melkveedichtheid hadden (namelijk 127 koeien per 100 ha grasland), liep deze in 1975 uiteen van gemiddeld 139 in de natuurdeelgebieden tot 178 in de landbouwdeelgebieden (in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen zelfs tot 183, hetgeen samenhangt met de bouw van een ligboxenstal op een viertal bedrijven waar de melkveedichtheid toenam van 120 in 1970 tot 242 in 1975).

Driekwart van de bedrijven met melkvee in de Eilandspolder had in 1975 minder dan 40 koeien, terwijl eerst bij ruim 40 melk-koeien per man en een goede melkproduktie per koe, een arbeidsopbrengst per uur wordt verkregen die op het peil van het CAO-loon ligt. Een aantal bedrijven heeft niet genoeg land om voldoende koeien te houden om een redelijk inkomen te verwerven, andere bedrijven hebben wel genoeg land, maar kunnen als gevolg van slechte verkaveling, ontsluiting en waterhuishouding alsmede door gebruiksbeperkingen onvoldoende koeien houden. In 1975 was het gemiddelde aantal koeien per bedrijf in de natuurdeelgebieden 30, in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen 45, in het landbouwdeelgebied bestaande uit onverveend land 26 en in de "urbane" gebieden 25. De zeer vele te kleine melkveestapels moeten in de natuurdeelgebieden - en met name in het oostelijke - worden toegeschreven aan de te geringe melkveedichtheid, in de "urbane" gebieden aan zowel onvoldoende bedrijfsoppervlakte als te lage veedichtheid, en in het landbouwgebied bestaande uit onverveend land vooral aan onvoldoende bedrijfsoppervlakte maar ook aan de te geringe veedichtheid.

Tuinders uit de Eilandspolder hadden in 1970 een veel groter areaal gewassen dan in 1975 (67 ha). De belangrijkste tuinbouwsector is de bloembollenteelt, waarin sedert 1970 enige uitbreiding plaats vond. De bollen worden voor een belangrijk gedeelte op voor één jaar gehuurd land buiten de Eilandspolder geteeld.

- Externe produktieomstandigheden

De verkavelingssituatie is voor de veehouderijbedrijven ongunstig; deze hebben gemiddeld 5 kavels. Voor de moderne melkveehouderij moet de verkaveling zodanig zijn dat thuis melken mogelijk is. Dit vereist dat ten minste 60% van de grond bij de gebouwen is gelegen en aan deze voorwaarde voldoen slechts weinig bedrijven in de Eilandspolder. Bovendien is een gedeelte van de

cultuurgrond (in het oostelijke natuurdeelgebied) slechts via het water bereikbaar. De verkavelingssituatie in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen is relatief gunstig.

De waterhuishouding in de Eilandspolder is verre van optimaal. Naast gebieden met wateroverlast zijn er als gevolg van een ongunstige profielopbouw, gebieden met droogtegevoeligheid en wisselvochtigheid. In het landbouwdeelgebied de droogmakerijen, met name in de Noordeindermeer, is de situatie relatief gunstig.

- **Productie, bedrijfsomvang en produktie per man**

De totale produktie werd in de natuurdeelgebieden en in de "urbane" gebieden niet uitgebreid, in de landbouwdeelgebieden (met name in de droogmakerijen) wel. In 1975 had ongeveer de helft van de bedrijven in de Eilandspolder een omvang kleiner dan 120 sbe en bleef daarmee onder de norm van een eenmansbedrijf bij een moderne, doelmatige bedrijfsvoering. Dit impliceert niet dat op deze bedrijven niet vele arbeidsuren worden gemaakt; de bedrijfssituatie is - zoals hiervoor aangegeven - vaak zeer ongunstig. In het landbouwdeelgebied de droogmakerijen bleef 40% van de bedrijven onder genoemde norm, in het landbouwdeelgebied bestaande uit onverveend land 50%, in de natuurdeelgebieden gemiddeld 57% en in de "urbane" gebieden 63%. Een hoge arbeidsproduktiviteit (aantal sbe per man) hebben de beide landbouwdeelgebieden en het "urbane" gebied Graftdijk, een lage arbeidsproduktiviteit het oostelijke natuurdeelgebied en het "urbane" gebied Schermerhorn. De vier bedrijven met een ligboxenstal hebben een zeer hoge produktie per man.

- **Verwachtingen ten aanzien van de komende ontwikkelingen in de landbouw**

Verwacht wordt dat de vermindering van het aantal bedrijven zich ook in de komende tien jaren zal voortzetten (met jaarlijks 4%), zij het iets minder snel dan in de afgelopen vijf jaren (met jaarlijks 5%). Het percentage bedrijven dat door het ontbreken van een opvolger zal vrijkomen, zal iets kleiner worden dan in het verleden. Door de verslechterde werkgelegenheidssituatie zal beroepsverandering van degenen die de landbouw willen verlaten, bemoeilijkt worden. Hier staat tegenover dat de perspectieven voor een aantal bedrijven ongunstig zijn, zodat ze waarschijnlijk beëindigd zullen worden. Het aantal arbeidskrachten zal naar verwachting in ongeveer hetzelfde tempo verminderen als het aantal bedrijven. Vele bedrijven hebben immers een arbeidsbezetting van één man.

Rekening houdende met eenzelfde vermindering van de oppervlakte cultuurgrond als in de periode 1970-1975 (jaarlijks 0,8%) en een ongewijzigde oppervlakteverhouding tussen hoofdberoeps- en nevenbedrijven, zal de gemiddelde bedrijfsoppervlakte toenemen van 17 ha in 1975 tot 23 ha in 1985. In 1985 zullen er in de gehele Eilandspolder naar verwacht wordt nog + 40 veehouderijbedrijven van gemiddeld 30 ha zijn en + 15 tuinbouwbedrijven van gemiddeld

ruim 5 ha. De melkveedichtheid over tien jaar is geraamd op 2 koeien per ha grasland in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen, op 1,7 per ha in het landbouwdeelgebied bestaande uit onverveend land, op 1,5 per ha in de "urbane" gebieden en op 1,1 à 1,2 per ha in de natuurdeelgebieden. Voor de gehele Eilandspolder betekent dit dat de veedichtheid niet meer zal toenemen (over 1970-1975 was er nog een jaarlijkse toename met circa 3%) en dat de totale produktieomvang van de rundveehouderij iets zal afnemen.

De cultuurgrond die niet als grasland wordt gebruikt, zal waarschijnlijk vrijwel uitsluitend voor de bollenteelt worden bestemd, terwijl een toenemend gebruik van voor één jaar gehuurd land is te verwachten. Ook de tuinbouw zal vrijwel niet uitbreiden.

In de natuurdeelgebieden en de "urbane" gebieden wordt een toename van de gemiddelde bedrijfsomvang verwacht, die uitsluitend het gevolg is van de vermindering van het aantal bedrijven; in de landbouwdeelgebieden daarentegen zal de groei van de produktie waarschijnlijk nog een niet te verwaarlozen rol spelen. Evenals thans het geval is zullen ook in 1985 in het landbouwdeelgebied de droogmakerijen de grotere melkveestapels voorkomen. Het aantal koeien per bedrijf zal hier naar schatting stijgen tot ruim 60, in de natuurdeelgebieden tot 40 en in de "urbane" gebieden tot ruim 30.

Bijlage I. Toelichting op gebruikte termen

1. Beroepsgroepen

- A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen agrarische bedrijf;
B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen agrarische bedrijf besteed, het bedrijfshoofd heeft echter een nevenberoep;
A+B bedrijven worden ook hoofdberoepsbedrijven genoemd, in tegenstelling tot de nevenbedrijven (C en D beroepsgroepen);
C: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed;
D: rustenden met grond in gebruik en/of veehouderij.

2. Standaardbedrijfseenheden (sbe)

Een standaardbedrijfseenheid (sbe) is een eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt gemeten. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan toegerekende factorkosten (kosten ofwel beloningsaanspraken van de produktiefactor arbeid en van vermogen vastgelegd in grond, gebouwen en overige kapitaalgoederen) in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden. Voorbeelden:

1 ha gras	=	1 sbe	1 koe	=	2,5 sbe
1 ha tulpen	=	60 sbe	1 stuks jongvee	=	0,7 sbe
1 ha narcissen	=	45 sbe	1 fokzeug	=	1,6 sbe
1 ha bijgoed	=	60 sbe	1 mestvarken	=	0,16 sbe

3. Grootveeëenheden (gve)

Een gve komt overeen met de jaarlijkse voedernorm (in ZW) van een volwassen melkkoe van 550 kg levend gewicht met een dagproductie van 15 liter en 4% vet. Het veebestand wordt daarbij als volgt "gewogen": 1 koe = 1 gve, 1 stuks jongvee = 0,4 gve, 1 stuks mestvee = 0,7 gve, 1 schaap = 0,1 gve.

4. Bedrijfstypen

Indeling op grond van de relatieve betekenis (gemeten in sbe) van de produktierichtingen, waarbij zijn onderscheiden:

- zuivere rundveehouderijbedrijven: 80% en meer voor rundveehouderij;
vollegrondstuinbouwbedrijven : 80% en meer voor tuinbouw, waarbij minder dan 20% voor glas en minder dan 20% voor fruitteelt;
tuinbouwbedrijven met glas : 80% en meer voor tuinbouw, waarbij minstens 20% voor glas;
overige bedrijven : restgroep waarin de akkerbouw en de intensieve veehouderij een rol speelt.

Bijlage 1. vervolg

5a. Relatie-schema van belangrijke aspecten van de hoofdberoepsbedrijven in 1975 (aantallen bedrijven)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Bedrijven tot 5 ha	1	14																						
Bedrijven 5 - 10 ha	2		14																					
Bedrijven 10 - 20 ha	3			21																				
Bedrijven 20 - 30 ha	4				24																			
Bedrijven vanaf 30 ha	5					10																		
Rundveebedrijven	6	1	6	18	24	9	58																	
Tuinbouwbedrijven	7	12	6	3	-	-	21																	
Overige bedrijven	8	1	2	-	-	1		4																
Natuurdeelgebied West	9	1	5	6	8	2	18	3	1	22														
Natuurdeelgebied Oost	10	3	-	4	6	2	10	4	1		15													
Landbouwgeb. Droogmakerijen	11	-	-	5	6	4	15	-	-			15												
Landbouwgebied Onverveend land	12	-	5	2	-	1	5	3	-				8											
"Urbane" deelgebieden	13	10	4	4	4	1	10	11	2					23										
Blijvers	14	7	8	13	18	10	39	15	2	17	7	12	5	15	56									
Twijfelaars	15	2	-	2	4	-	6	1	1	2	2	2	-	2	8									
Wijkers	16	5	6	6	2	-	13	5	1	3	6	1	3	6	19									
Bedrijfshoofden tot 40 jaar	17	3	4	2	7	1	11	5	1	6	1	4	-	6	13	1	3	17						
Bedrijfshoofden 40-55 jaar	18	6	5	13	10	4	27	10	1	11	5	7	3	12	32	4	2	38						
Bedrijfshoofden vanaf 55 jr. met opvolger	19	1	1	3	4	5	11	2	1	2	5	3	3	1	10	2	2	14						
Bedrijfshoofden vanaf 55 jr. zonder opvolger	20	4	4	3	3	-	9	4	1	3	4	1	2	4	1	1	12	14						
Uitsluitend eigendom	21	4	1	5	5	-	11	4	-	5	1	5	-	4	10	2	3	3	7	1	4	4	15	
Uitsluitend pacht	22	8	7	8	10	4	22	13	2	9	6	6	4	12	27	3	7	12	17	4	4	4	37	
Eigendom en pacht	23	2	6	8	9	6	25	4	2	8	8	4	4	7	19	3	9	2	14	9	6			

Bijlage 1. vervolg

5b. Relatie-schema van belangrijke aspecten van de hoofberoepsbedrijven in 1975 (ha cultuurgrond)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Akkerbouw	1	30																	
Grasland	2	1280																	
Groenten in de open grond	3		6																
Bollen (incl. leeg bollenl.)	4			60															
Glastuinbouw	5			0															
Natuurdeelgebied West	6	6	374	1	8	389													
Natuurdeelgebied Oost	7	4	261	2	7	0	274												
Landbouwgebied Droogmak.	8	2	368	-	-	-	370												
Landbouwgebied Onverveend land	9	-	83	-	19	-		102											
"Urbane" deelgebieden	10	18	194	3	26	0			241										
Blijvers	11	24	1010	5	49	0	332	165	325	76	190	1088							
Twijfelaaars	12	4	107	0	5	-	32	25	34	-	25		116						
Wijkers	13	2	163	1	6	0	25	84	11	26	26		172						
Bedrijfs hoofden tot 40 jr.	14	9	255	3	12	0	94	1	104	-	80	248	5	26	279				
Bedrijfs hoofden 40-55 jaar	15	17	568	3	36	0	196	95	176	19	138	538	73	13	624				
Bedrijfs hoofden vanaf 55 jr. met opvolger	16	2	319	0	8	-	60	126	67	70	6	281	15	33	329				
Bedrijfs hoofden vanaf 55 jr. zonder opvolger	17	2	138	0	4	0	39	52	23	13	17	21	23	100		144			
Eigendom	18	9	382	1	5	0	127	49	138	28	55	273	60	64	51	188	82	76	397
Pacht	19	21	898	5	55	-	262	225	232	74	186	815	56	108	228	436	247	68	979

Bijlage 2. Globale oppervlakteinventarisatie (open water, cultuurgrond, overige grond, aankoop voor natuurbehoud) per deelgebied

	totaal	Kadastrale oppervlakte				ov. grond ha	%
		open water		cultuurgrond			
		ha	%	ha	%		
Natuurdeelgebieden 1):	1500 (785)	340 (169)	23 (11)	1000 (616)	66 (41)	160	11
waarvan West	650 (179)	90 (14)	14 (2)	520 (165)	80 (25)	40	6
waarvan Oost	850 (606)	250 (155)	29 (18)	480 (451)	57 (53)	120	14
Landbouwdeelgebieden:	700	40	6	550	78	110	16
w.v. droogmakerijen	420	10	2	380	91	30	7
w.v. onverveend land	280	30	11	170	61	80	28
"Urbane" deelgebieden	250	20	8	100	40	130	52
Blok	2450	400	16	1650	68	400	16

1) Tussen haakjes aangekocht door de Stichting "Het Noordhollands Landschap" (in West) en het Staatsbosbeheer (in Oost) volgens een inventarisatie in 1976; bron is het voorbereidingsrapport van de ruilverkaveling Eilandspolder (Dienst Landinrichting Noord-Holland).

Bijlage 3. Bevolkingsverloop

Gemeente 1) en gebied	Indices per periode 2)				Inwonertal per 1-1-1976
	1967- 1970	1970- 1973	1973- 1976	1967- 1976	
Gem. Graft-De Rijk	122	128	108	169	5.138
Gemeente Schermer	116	108	103	129	4.087
Gemeente Jisp	112	99	99	110	1.006
Noord-Holland	102	102	101	104	2.295.875
Nederland	103	103	103	110	13.733.578

- 1) In 1970 werden de gemeenten Graft en De Rijk samengevoegd en gingen de gemeenten Schermerhorn, Oterleek en Zuid- en Noord Schermer op in de nieuwgevormde gemeente Schermer.
- 2) Waarbij het aantal inwoners in het begin van de periode op 100 is gesteld.

Bijlage 4. De bedrijfsoppervlaktestructuur

	rundvee-bedrijven		Aantal hoofdberoepsbedrijven				Aantal neven-bedrijven					
	1970	1975	tuinbouwbedr. zonder glas		tuinbouwbedr. met glas		overige bedrijven		1970	1975		
			1970	1975	1970	1975	1970	1975				
Tot 2 ha	-	-	2	1	6	3	-	-	8	4	5	3
2 - 5 ha	-	1	12	8	1	-	1	1	14	10	9	5
5 - 10 ha	9	6	8	6	-	-	-	2	17	14	3	4
10 - 15 ha	20	11	1	3	-	-	4	-	25	14	2	3
15 - 20 ha	17	7	-	-	-	-	1	-	18	7	-	-
20 - 30 ha	18	24	1	-	-	-	1	-	20	24	-	-
30 - 40 ha	4	6	-	-	-	-	-	1	4	7	-	-
Vanaf 40 ha	1	4	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-
Totaal	69	53	24	13	7	3	7	4	107	83	19	15
Ha totaal	1202	1217	137	104	8	2	90	53	1437	1376	82	81
Ha gemiddeld	17,4	21,0	5,7	5,8	1,1	0,7	12,9	13,3	13,4	16,6	4,3	5,4

	Natuurdeelgebieden				Landbouwdeelgebieden				"Urbane" deelgebieden					
	westelijk		oostelijk		droog- makerijen		onverveend land		Grafdijk		De Rijp		Schermerhorn	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975	1970	1975	1970	1975	1970	1975	1970	1975
Hoofdberoepsbedrijven:														
tot 2 ha	1	-	-	1	-	-	2	-	-	-	4	3	1	-
2 - 5 ha	1	1	4	2	-	-	1	-	-	-	7	6	1	1
5 - 10 ha	6	5	3	-	1	-	1	5	-	-	2	-	4	4
10 - 15 ha	12	4	3	3	3	2	4	2	1	1	2	2	-	-
15 - 20 ha	4	2	4	1	4	3	1	-	1	-	1	-	3	1
20 - 30 ha	4	8	5	6	8	6	-	-	1	2	2	-	-	2
30 - 40 ha	1	2	2	1	-	3	1	-	-	-	-	-	1	-
vanaf 40 ha	-	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
totaalaantal	29	22	21	15	17	15	10	8	3	3	18	12	9	8
ha totaal	385	387	312	275	364	370	112	102	52	62	133	87	79	93
ha gemiddeld	13,3	17,6	14,9	18,3	21,4	24,7	11,2	12,8	17,3	20,7	7,4	7,3	8,8	11,6
Nevenbedrijven:														
totaalaantal	5	3	4	4	-	-	4	3	2	-	3	3	1	2
ha totaal	15	20	20	20	-	-	19	19	7	-	19	18	2	4
ha gemiddeld	3,0	6,7	5,0	5,0	-	-	4,8	6,3	3,5	-	6,3	6,0	2,0	2,0
Alle bedrijven:														
totaalaantal	34	25	25	19	17	15	14	11	5	3	21	15	10	10
ha totaal	400	407	332	295	364	370	131	121	59	62	152	105	81	97

Bijlage 5. Mutaties in de bedrijfsoppervlakten en bedrijfsoppervlaktestructuur (1970-1975)

Bedrijfs- grootte in ha	Aantal hoofdberoepsbedrijven																Saldo- ver- groting in ha gemidd. per bedrijf 1)			
	in 1970	ver- dwe- nen	eerst	vergroot met	1-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10 e.m. ha	1-3 gelijk ge- bleven	glo- baal	voortgezet	verkleind met	5 ha	3-5 ha	1-3 ha	aan aan		ha totaal aan ver- gro- tin- gen	la- ter men	bij- in ge- 1975 ko- men
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16				
Tot	8	6	2	-	-	-	1	1	-	-	-	2	-	4	-	4				0,2
2 - 5	14	3	11	-	-	-	2	7	2	-	-	4	4	10	-	10				
5 - 10	17	2	15	-	-	3	2	7	2	1	-	19	7	13	1	14				0,8
10 - 20	43	12	31	2	8	4	5	8	1	2	1	128	14	21	-	21				3,7
20 - 30	20	2	18	2	2	2	4	5	2	-	1	53	19	24	-	24				1,9
30 - 40	4	-	4	1	2	-	-	-	1	-	-	29	1	7	-	7				5,0
vanaf 40	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3	3	-	3				
Totaal	107	25	82	5	12	9	14	28	8	4	2	235	48	82	1	83				
Totaal	1437	254	1183												6	1376				
Gemiddeld	13,4	10,2	14,4												6,0	16,6				

1) Kolom 12 minus kolom 13 gedeeld door 3

Bijlage 6. Graslandexploitatie en ontwikkelingen daarin naar deelgebieden

	Natuurdeelgebieden				Landbouwdeelgebieden				"Urbane" gebieden									
	westelijk		oostelijk		droog- makerijen		land onverveend		1970		1975		Het blok					
	1970	1975	in- dex	1970	1975	in- dex	1970	1975	in- dex	1970	1975	in- dex	1970	1975	in- dex			
Aantal bedrijven	29	22	76	21	15	71	17	15	83	10	8	80	30	23	77	107	83	78
Waarvan met melkvee	25	18	72	14	10	71	17	15	83	6	5	83	12	11	92	74	59	80
Ha grasland	366	374	102	271	261	96	355	368	104	99	83	84	196	194	99	1288	1280	99
Aantal koeien	455	504	111	344	329	96	440	675	153	122	128	105	227	270	119	1588	1906	120
Stuks jongvee	344	335	97	247	199	81	359	387	108	75	60	80	158	235	149	1183	1216	103
Stuks mestvee	7	13	185	15	22	147	2	11	.	1	7	.	48	2	.	73	55	75
Aantal schapen	349	433	124	278	333	120	231	174	75	97	122	125	169	100	59	1124	1162	103
Aantal grootvee- eenheden	648	701	108	487	462	95	610	858	141	167	173	104	346	377	109	2258	2571	114
Ha grasland per bedrijf 1)	14,6	20,8	142	19,4	26,1	135	20,9	24,5	117	16,5	16,6	101	16,3	17,6	108	17,4	21,7	125
Aantal koeien per bedrijf 1)	18	28	156	25	33	132	26	45	173	20	26	130	19	25	132	21	32	152
Aantal koeien per 100 ha grasland	124	135	109	127	126	99	124	183	148	123	155	126	116	139	120	123	149	121
Aantal gve per 100 ha grasland	177	187	106	179	177	99	172	233	135	169	209	124	177	194	110	175	201	115

1) Met melkvee.

Bijlage 7. Bedrijfsresultaten van zuivere melkveebedrijven in 1975/76

Aantal melkkoeien per bedrijf	Opper-vlakte in ha	Grootvee-eenheden per ha	Melk-produktie per koe in kg	Melkkoeien per vol-waardige arbeidskr.	Arb.opbrengst ondernemer in gld. (pachtbasis)
20 melkkoeien	13	2,22	4.540	16	12.000
30 melkkoeien	17	2,39	4.750	20	19.000
40 melkkoeien	22	2,50	4.830	26	22.500
50 melkkoeien	25	2,66	5.070	33	29.000
60 melkkoeien	29	2,74	5.080	33	34.000
70 melkkoeien	36	2,71	5.120	40	37.000
100 melkkoeien	51	2,72	5.230	39	42.000
37 melkkoeien gemiddeld	20	2,50	4.880	25	21.500

Bron: LEI.

Bijlage 8. Bollengewassen in 1970 en 1975

	Gemeente Graft-De Rijk					Landbouwgebied Waterland				
	1970		1975		index ha	1970		1975		index ha
	ha	%	ha	%		ha	%	ha	%	
Tulpen	30,43	80	42,04	80	138	33,88	36	45,13	42	133
Narcissen	6,10	16	8,26	16	135	8,20	9	10,19	9	124
Gladiolen	-	4	-	4	153	1,13	55	0,28	49	105
Lelies	.		0,78			38,22				
Bijgoed	1,33		1,26			14,67				
Totaal 1)	37,86	100	52,34	100	138	92,96		108,49	100	117
Aantal bedrijven met bollengewassen:										
	30		20		67	139		100		72

1) Hyacinten kwamen in 1970 zowel als in 1975 niet voor.

Literatuur

- Centrale Commissie voor het Agrarisch Plan voor Noord-Holland
- Regionale studie Eilandspolder, Haarlem 1959, Rapport
- Commissie voor de Rundveehouderij
- Nota inzake bedrijfsvergroting en verplaatsing in de Eilandspolder, Eilandspolder 1970
- E.F. Geessink
- Melkveehouderij moet grondgebonden blijven, "Boerderij", 14-19 juni 1976
- Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
- Cultuurtechnische Inventarisatie Eilandspolder (opname 1970), Wageningen 1970, Gebruikerslijsten
- Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
- Betekenis van natuurbeschermingsdesiderata voor de exploitatiemogelijkheden van melkveehouderijbedrijven in de Eilandspolder, Wageningen 19..
- Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
- Methoden en kosten van baggeren voor enkele landinrichtingsalternatieven in de Eilandspolder, Wageningen 1971, Nota
- Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
- Begrotingsuitkomsten van 45, 60 en 75 ha bedrijven in de Eilandspolder bij variabele omvang van de gebruiksbeperking, Wageningen 1971, Nota
- H. de Jong
- Over het beheer van weidevogelpopulaties, mede in relatie tot landinrichtingsprojecten, in het bijzonder in Noord-Holland, Consultantschap Natuurbescherming, Concept-publikatie 1976
- Landbouw-Economisch Instituut
- Landbouw-Economisch Bericht 1976, 1977, Den Haag 1976, 1977, Publikaties
- Landinrichting Noord-Holland
- Onderzoek ruilverkavelingsbehoefte in de Eilandspolder, Haarlem 1964, Rapport
- Landinrichting Noord-Holland
- Voorbereidingsrapport van de ruilverkaveling Eilandspolder, Haarlem, November 1976
- P. Muns
- De tuinbouw in de Eilandspolder, Haarlem 1974, Interne nota Landinrichting Noord-Holland
- B.H. Perdok
- Prognoses ten behoeve van de structuurvisie Noorden des Lands, Den Haag 1976, LEI (niet gepubliceerd)
- Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling
- Structuurnota over de land- en tuinbouw in Noord-Holland, Haarlem 1976, Publikatie
- J. de Rijk
- Enkele sociaal-economische kenmerken van de landbouw in het blok Waterland, LEI-Interne nota (niet gepubliceerd), Juli 1976
- A.A.M. Rijnierse
- Waterland. Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten noorden van Amsterdam, LEI-Interne nota, September 1971
- Staatsbosbeheer
- Beheersrichtlijnen object Eilandspolder, Haarlem 1969, Nota

LITERATUUR (vervolg)

Stad en Landschap

- Ontwerpstructuurplan Graft-De Rijk, Rotterdam 1972

Werkgroep Eilandspolder

- Rapport betreffende de gewenste ontwikkeling van de Eilandspolder met een bijbehorende structuurschets, Eilandspolder 1968

Werkgroep Eilandspolder

- De landinrichting van de Eilandspolder als vogelreservaat, Wageningen 1972, Rapport

Werkgroep Structuurvraagstukken Bloembollenteelt

- Rapport over de ontwikkeling van de bedrijfsstructuur in de bloembollenteelt (waarin hoofdstuk: Het beleid t.a.v. ruilverkavelingen), Den Haag 1966, Niet gepubliceerd